

KONU 4
ANA HATLARIYLA HİTİT TARİHİ
ve
HİTİT KRALLARI

**BU BÖLÜMDEKİ METİNDE ÇEŞİTLİ KAYNAKLARDAN FAYDALANILMIŞTIR.
İLGİLİ YAYINLARIN, ONLINE BİLİMSEL TANITIMLARININ, GENEL YORUMLARIN
ALAN DENEYİMLERİNİN BİLİNEREN TARİHİ BİLGİLERLE KONTROL EDİLİP
ŞEKİLLENDİRİLMESİ İLE OLUŞTURULMUŞTUR.
BU BÖLÜMDEKİ SLAYTLARDAN 10-95 OKUMA AMAÇLIDIR
LÜTFEN DERSTEN SONRA DİKKATLİCE OKUMANIZI TAVSİYE EDERİM**

Hatti Beylikleri olarak da adlandırabileceğimiz kent devletlerinden oluşan krallıkların, dağınık bir yapı oluşturduğu Anadolu'da, Assur Ticaret Kolonileri Çağı M.Ö. 18. yüzyılın ortalarında sona erer. Kentlerde “karum” denen ticaret merkezleri ve yol boylarında de konaklama yerleri olan “wabartum “ lar kuran Assurlu tüccarlar Hatti ülkesinden neden ve nasıl ayrılmıştı ?

Kültepe 'de (Neşa) bulunan bir tablette Kral Pithana ve “merdiven büyüğü” Anitta'nın adları geçmektedir. Burada bahsedilen merdiven büyüğü deyiimi Assurca “rabi similtim” ünvanının karşılığıdır ve Anitta'nın veliahtlığını işaret eder.

Alişar'da ele geçen iki tablette yine Anitta'yla karşılaşırız. Birinde, Kültepe'de veliaht olan Anitta'ya ait kral mührü vardır. Diğerinde ise Büyük Kral Anitta ve merdiven büyüğü Peruva ifadelerini görürüz : Anitta babası Pithana'dan sonra kral hatta Büyük Kral olmuş ve Peruva'yı da veliaht olarak belirlemiştir. “Büyük Kral” tanımlaması, bir kentin kralı olmaktan çok birden fazla kentin hükümdarı olma anlamını taşıyor olmalıdır.

Yine Kültepe'deki kazılarda , Varşama Sarayı denen yapıda, üzerinde
(É.GAL *Anitta ruba'im*)

"Kral Anitta'nın sarayı"

yazılmış bir mızrak (eskiden hançer !) ucu bulunmuştur.

Kral Anitta'yla ilgili en önemli filolojik bilgi, Boğazköy-Hattuşa kazılarında bulunan 8 adet tablette yer alır. Tabletlerde 79 satırlık bir belgenin A, B ve C olarak adlandırılan üç nüshası bulunur. M.Ö. 16. Yüzyıla tarihlenen A nüshası eski Hititçenin özelliklerini taşır. M.Ö. 13.yüzyıla tarihlenen B ve C nüshaları ise A'nın daha sonradan yazılmış kopyalarıdır.

***Anitta Metni* olarak anılan bu belge, Ticaret Kolonileri eminindön sonu ve Eski Hitit Devleti'nin kuruluşu arasında geçen zaman dilimini aydınlatmamızda değerli ipuçları sunmuştur. Tabletlerde, Anitta adındaki bir kral, babasının ve kendisinin yapmış olduğu savaşları ve zaferlerini anlatmaktadır.**

***“Anitta, Pithana'nın oğlu, Kuşşara kralı, söyle”* diye başlayan metin, olasılıkla ilk olarak bir dikilitaş üzerine yazılmıştı.**

Anitta, bugün hala yeri bulunamamış olan Kuşşara kentinin kralıydı. Alişar'da, Anitta'yla ilgili iki tablet bulunduğu göz önüne alınırsa Kuşşara'nın Alişar olabileceği görüşü tartışılmaktadır.

Bu kayıp kent olasılıkla Çorum, Sivas veya Yozgat İllerinden bir tanesinde olmalıdır. Babası Kuşşara Kralı Pithana, Neşa/Kaneş kentini zaptetmiş (tahminen M.Ö. 1774) ama halkına kötülük etmemiştir.

Onları “analar ve babalar yapmıştı “ saygı göstermişti.

Bu anlatımdan Pithana'nın belki de Neşa halkıyla aynı soydan olduğu anlamını çıkarabiliriz. Unutmayalım ki Hititler de kendilerine Neşalı diyorlardı.

Dolayısıyla Neşalı'lık Hititli'likle eşdeğerde olmalıdır. Neşa belgelerinde Hitit isimleri de karşımıza sık olarak çıkar.

Bahsi geçen kent için Neşa - Kaneş adlarının kullanılması üzerine şöyle bir değerlendirme mevcuttur:

Kneşa bu kentin asıl adıydı. Bu adı, hece sistemi kullanan çivi yazısıyla **Ka-neşa** olarak yazılabilir. Güterbock'un önerdiği üzere, Hint-Avrupa dil ailesinin günümüz üyelerinden İngilizce'de, sözcüğün başındaki "k" sesinin telaffuz edilmemesi gibi (know), burada da Ka-neşa, "neşa" olarak okunmuş ve zamanla sadece "neşa" olarak yazılmıştır.

Bu görüş, 1970 yılında bulunan ve üzerinde, bir yıl içinde 30 erkek çocuk doğurup, onları ırmağa bırakan Kaneş Kraliçesi'nin anlatıldığı mitsel bir metin barındıran tabletle, kesinlik kazandı. Çünkü Kaneş ve Neşa adları metnin çeşitli yerlerinde birbirlerinin yerine kullanılıyordu.

Anitta Metni'nde, Anitta'nın Neşa'da çıkan bir isyanı bastırdıktan sonra burayı başkent yaptığını görürüz. Bu arada Ullama, Harkiuana, Teşma, Zalpuwa gibi kentleri de fethetmiştir. Kuşşara Krallığı'nın bu yayılmacı politikası aynı zamanda Hatti Ülkesi'nde merkezileşen politik bir gücün doğuşuna işaret eder.

Anitta;

“Hattuşa kenti açlıktan kırılınca, tanrım Şiu, onu taht tanrıçası Halmaşuit e teslim etti; ve ben bir gecede onu güçle aldım ve kentin yerine yabancı otlar ekdim. Benden sonra kim kral olur da Hattuşa yı yeniden iskan ederse, o, Gökyüzünün Fırtına Tanrısı'nın lanetine uğrasın! “

Diyerek lanetler.

Ancak tarihin bu en ünlü lanetine bir başka Kussara kökenli kral karşı gelecek ve Hattuşa'yı başkent yapacaktır.

Pithana ve oğlu Anitta, yaptıkları başarılı askeri seferler ile bir çok kenti ele geçirerek buldukları coğrafyadaki konumlarını sağlamlaştırdılar. Böylece Anadolu'da ilk kez politik bir birlik oluşmuştur. Dolayısıyla Assurlu tüccarlar Anadolu'yu terk etmiş olmalıdırlar.

Kral Anitta, ekonomik ve ticari gücün kontrolüne sahip olmak için Koloni karumlarına baskı yapılmış olmalıdır. Baba Pithana, ticaret kolonilerin merkezi olan Neşa'yı ele geçirdiğinde Kuşşara Krallığı ekonomik bir üstünlüğü sağlamış görünmektedir s.

Kral Anitta'dan sonra veliahtı olarak gözüken Peruva'nın tahta geçip geçmediğı hakkında bir bilgimiz yoktur. Kral Anitta (M.Ö. 1750) ve Hititlerin ilk resmi kralı Hattuşili I (M.Ö. 1650) arasındaki zaman dilimini aydınlatacak kesin tarihsel belgeler yoktur ancak bu yüz yıllık süreci tanımlayacak veriler bazı mevcuttur:

1. *Kurban Listeleri* : Öldükten sonra tanrı olduğu düşünülen krallar ile kraliçe ve hanedan üyeleri için sunulacak kurbanları düzenleyen kurban listelerinden Hattuşili I'den önce saptanan bazı isimler şunlardır : Kantuzzili; Tuthaliya ; Pu-LUGAL-ma veya Pu-şarru-ma ; Pawateilmah

2. *Hattuşili I'in Vasiyetnamesi* : Hattuşili I'in, hasta yatağında yazdırdığı ve kendisinden sonra kral olacak veliahdı belirlediği, döneminin tarihsel ve politik olaylarından bahseden bir tablettir. Bu belgede Pu-şarru-ma Hattuşili'nin büyük babası olarak karşımıza çıkar. Pu-şarru-ma, Labarna adlı bir prensi veliaht ilan etmişse de, ileri gelenler Papahdilmah'ı tahta çıkarmışlardır. Buradaki Papadilmah ile kurban listelerindeki Pawateilmah olasılıkla aynı kişidir.

3. *Telipinu Fermanı* : Bu belgede Hattuşili'den önceki kral olarak Labarna (I.)'nin adı zikredilir.

4. 1986 yılında Boğazköy'de bulunan haç şekilli (krusiform)

mühür : İlk Hitit kralları Labarna ve Hattuşili'nin öncesinde Huzziya isimli bir kralın varlığı tespit edilmiştir. Ancak zaten I. ve II. Huzziya adlı krallar bulunduğu gibi kimi yayınlarda bu krala Huzziya "0" adı verilmiştir.

Kuşşara ve Hattuşa kralları arasında bir kan bağı var mıydı ? Bu soruya kesin olarak evet cevabı veremiyoruz. Ancak eldeki birçok veri, Anitta ile Hattuşili arasında bir bağ olduğu tezini güçlendirmektedir. Kuşşara hanedanı ile başlayıp Hititlerle imparatorluk düzeyine çıkan merkezi ve güçlü bir devlet yapısının sürekliliği bu bağın kanıtlarından biridir.

Anitta Metni'nin Boğazköy'de bulunmuş olması, bu kralın Hititler için önemli bir karakter olduğunu düşündürmektedir. Ve en önemlisi Hattuşili I, kendisini “Kuşşaralı adam” olarak tanıtır. Böylelikle Hattuşili I'den önceki “krallar dizinini” şu şekilde kurabiliriz :

Kral Anitta'nın “*Benden sonra kim kral olur da Hattuşa yı yeniden iskan ederse, o, Gökyüzünün Fırtına Tanrısı nın lanetine uğrasın!*” sözlerine aldırış etmeyen Hattuşili, adını, başkent yaptığı Hattuşa'dan alır.

O, yıllıklarında kendisinden şöyle bahsetmektedir :

[UM-MA Tabar]na Hattuşili LUGAL GAL [LUGAL KUR URUHat]ti LÚ URUKuşşar KUR URUHatti [LUGAL-uit] ŠA MUNUSTawananna DUMU ŠEŠ-ŠU

“Kuşşaralı adam, Hatti ülkesi kralı, büyük kral Tabarna Hattuşili şöyle der : Hatti ülkesini bir kral olarak idare etti. Tawananna'nın (kraliçenin) erkek kardeşinin oğlu.”

Hattuşili'nin kendini böyle tanıtmaması gerçekten de çok ilginçtir. Günümüz akrabalık dereceleriyle konuşursak, hanedandaki yeri, kraliçenin yeğeni olmak olan birinin, kral olması ne anlama gelir. Hattuşili'nin dedesinin, kral olduğu (Puşarru-ma) yönünde görüş birliği varsa da, babasının kimliği ve kral olup olmadığı bilinmemektedir.

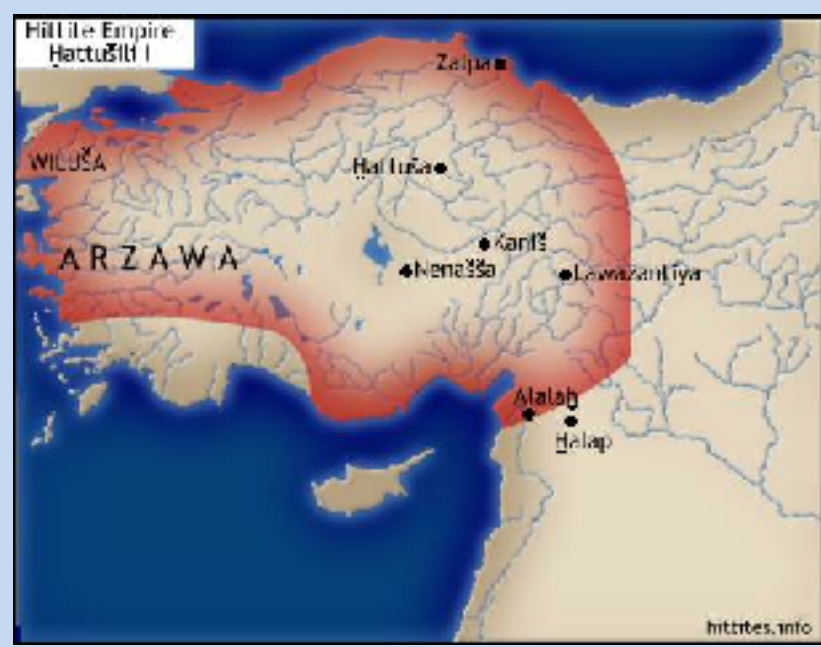
Kesin olan şey, halasının kraliçe olduğudur. Aynı şekilde Hattuşili de ilk başta kendine veliaht olarak kız kardeşinin oğlunu seçmiştir. Hititlerde “tawananna” sadece kralın eşi değildi. Aynı zamanda devlet yönetiminde söz sahibi olan, iktidar gücüne sahip bir figürdü. Kralların mühürleri olduğu gibi kraliçelerin de mühürleri vardı. Aslında, Hitit toplum, aile ve devlet yapısı, ataerkil şekilde düzenlenmiş olsa da kralın belirlenmesindeki bu “kadın rolü”, Anadolu'nun neolitik dönemlerden beri süregelen anaerkil geleneklere yabancı değildir.

HİTİT KRALLARI VE DÖNEMLERİ

Eski Hitit Dönemi
M.Ö.1650-1500

I.Hattuşili

I.Hattuşili

Hattuşili'nin soyunun tıpkı beylikler dönemindeki krallar Pithana ve Anitta gibi Kussara şehrinden geldiği anlaşılır.

1. Yılı : Sanahuitta şehrine sefer yapmış ama şehri yık(a)mamış, daha sonra kuzeydeki Zalpa şehrini ele geçirerek pek çok ganimet getirmiştir.
2. Yıl: Alalah, Varsuva (veya Ursu), Ikakali ve Tashiniya şehirlerini ele geçirerek yıkmış, ve sarayını ganimetle doldurmuştur.
3. Yıl: Önce Batı Anadolu'daki Arzava topraklarına sefer yapmış, ancak arkasından Hurrilerin doğudan saldırısı üzerine Hatti topraklarında isyanlar başlayınca geri dönerek önce Nenassa, ardından Ulma (veya Ullama) ve Salliahsuwa ülkelerini yendikten sonra Hattuşa'ya dönmüştür.
4. Yıl: Altı aylık bir kuşatmadan sonra Sanahuitta şehrini ele geçirmiş, daha sonra da Appaya, Taksanaya, Parmanna, Alha şehirlerini yenmiştir.
5. Yıl: Zaruna ülkesini yenip yıktıktan sonra, Halep ile ittifak yapan Hassuwa'nın ordularını yenmiş, ve Fırat nehrini geçerek Hassuwa ülkesini yağmalamıştır.

Hattuşili kendisini "*Büyük Kral, Tabarna, Hatti kralı, Kussarlı adam, ... Tavananna'nın erkek kardeşinin oğlu*" şeklinde tanıtır. Buradan Hattuşili'nin soyunun tıpkı beylikler dönemindeki krallar Pithana ve Anitta gibi Kussara şehrinden geldiği anlaşılır. Bahsedilen Tavananna eğer bir önceki kral Labarna'nın kraliçesi olarak bilinen Tavananna ise Hattuşili tahta kraliçe'nin yeğeni olarak geçmiştir. Normalde krallığın babadan oğula geçiyor olması Hattuşili'nin tahta çıkışının problemlili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Böylece Hattuşili askeri seferini Suriye'ye yaptığında karşısında Halpa, Alallah, Kargamış, Urşu, Haşşu, Ugarit, Emar, Ebla ve Tunip kentlerinin oluşturduğu Yamhad Konfederasyonu'nu bulur. Buna rağmen, stratejik önemi büyük olan Alalah'ı (günümüzde Hatay'daki Tell Açana höyüğü) alır.

Ama aynı esnada güney batı Anadolu'da bulunan Arzawa Krallığı Hititlere karşı bir hareket başlatır. Bunun üzerine Hattuşili o yöne dönmek zorunda kalır. Ayrıldığı topraklarda da başkaldırı olunca iki ateş arasında kalır. Belki de Hitit devleti doğmadan ölecektir. Ancak Büyük Kral, bu kritik durumun üstesinden gelir.

"Güneş Tanrıçası, gözdesi Büyük Kralı dizlerine oturttu, onun elinden tuttu ve savaşa onun önünde koştı, artık kentler birbiri ardından düşüyor, Büyük Kral bir aslanın pençesiyle yaptığı gibi ülkeleri yeniyordu. Altın ve gümüşün ne başı ne sonu vardı, Hattuşa'yı ganimetle doldurdu."

Böylece Alalah'tan sonra Hahhu ve Haşşu kentleri de ele geçirilir. Hattuşili övünçle şöyle demektedir :

“Fırat Irmağını benden öncekiler hiç geçmemiştir. Ben, Büyük Kral, onu yaya geçtim, ordularım da benim ardından yaya geçtiler. Sargon da onu geçip, Hahhu ordusunu yenmişti.”

Hattuşili'nin, bu zaferlerini, kendisinden yedi yüzyıl önce yaşamış Akkad kralı Sargon'la kıyaslar.

Düşmanlarının tanrılarını da beraberinde götürür ve bu heykelleri başkentindeki tapınağa koydurur. Daha önce vasiyetnamesinde gördüğümüz gibi Hattuşili “kızkardeşinin oğlu” Labarna'yı veliaht seçmişti. Ancak veliaht, annesinin (Hattuşili'nin deyimiyle “o yılanın”) sözlerine uyararak yaptığı davranışlarla kralı kızdırır :

«Yeter artık!

O bundan böyle benim oğlum değil! Ama o zaman, anası inekler gibi bağırdı:

'Benim gibi güçlü bir ineğin ana kucağını parçaladılar. Onu mahvettiler ve sen onu öldüreceksin!'

Ben, kral, ona bir kötülük mü yaptım?

Onu rahip yapmadım mı?.... “

Diğer oğulları da Hattuşili'ye isyan edince kendine yeni bir veliaht olarak torunu veya bazı kaynaklara göre oğlu Murşili'yi.

Hattuşili'nin eşi Kraliçe Kaddusi'dir. Hattuşili, hükümdarlığı sırasında önce oğlu Huzziya'yı daha sonra kızkardeşinin oğlu "genç" Labarna'yı veliaht olarak ilan etmiş ancak oğullarının ve kızlarının sadakatsizlikleri ve tahtı erkenden ele geçirmek için ayaklanmaları sebebiyle bunları azlederek, torunu Murşili'yi tahta aday göstermiştir. Murşili'ye şöyle nasihat verir:

"Bugüne kadar ailemden kimse benim isteklerimi kabul etmedi. Ama sen, Murşili, şimdi benim oğlumsun, ve sen kabul etmelisin. Babanın sözünü dinle. Babanın sözünü dinlediğin sürece, ekmeği yemeye suyu içmeye devam edeceksin. ... Ben sana sözlerimi aktardım. Sözlerim ve bilgeliğim kalbine iyice yerleşsin diye bu tableti sana her ay okusunlar. Tebaamın ve soylularımın üzerinde adaletle hüküm sür."

I.Murşili

Hititli, Akkad ülkesine yürüdü. (Bir Babil tabletinden)

Murşili de tıpkı Hattuşili gibi, devletin ana yayılma stratejisi olan Kuzey Suriye hedefini benimser. Bu amaçla ilk olarak Halpa (Halep) alınır.

Mezopotamya'nın kapıları Hititlere artık açılmıştır. Hitit ordusu Fırat nehri boyunca ilerleyerek Babil'e ulaşır. Ünlü Hammurabi'nin (M.Ö.1728-1686) de mensubu olduğu 1.Hanedan'dan Samsu-Ditana'nın hüküm sürmekte olduğu kent, M.Ö. 1531'de fethedilir.

Babil'in tüm görkem ve zenginliği, Büyük İskender'den 1200 yıl önce Murşili'nin ayaklarına serilmiş olur. Büyük Kral bu uygarlıktan çok etkilenir. Geri dönerken maddi ganimetlerin yanı sıra, yanında, Babilli bilgin ve sanatçılar da vardır. Hititler, Babil'de kalmaz. Zaten böyle bir amaçları da yoktur. Bu askeri sefer, daha çok ganimet ele geçirmeye yöneliktir. İstila edilen bölgelerin kontrolündeki zorluklar ve anayurttan uzakta olmanın yarattığı ikmal ve lojistik sorunları da eklenince Murşili Anadolu'ya geri döner. Babil'de ise, Agum II (Kakrime)'yle birlikte Kassit Hanedanı başa geçer.

Başkentte bu başarıyı kıskanan hanedan üyeleri bulunmaktaydı. Kral Telipinu bu olayı şöyle anlatmaktadır :

“Hantili, içki sunucu idi. Ve Murşili'nin kız kardeşi Harapşili ile evliydi. Hantili, Zidanta ile birlik olup, ihanet etti. Ve fena bir şey yaptılar. Murşili'yi öldürdüler, kan döktüler.”

Murşili, Hattuşa'ya döner dönmez eniştesi Hantili tarafından öldürülür. Yeni kral artık Hantili'dir. Yeni bir dönem başlamıştır. İktidar entrikaları ve cinayetler, bu dönemde Hitit sarayının atmosferini oluşturacaktır.

“Ben dışarıdaki düşmanlarımı kılıçla yendim ve ülkemi huzur ve barış içinde tuttum.

Şimdi (bu iş) oraya varmamalı ve o ülkemi kargaşalığa sürüklememelidir”

Vasiyetnamesinde böyle diyen Hattuşili'nin dileği ne yazık ki gerçekleşmez.

Murşili'nin öldürülmesiyle Hitit devleti bir kaos ortamına girer.

Hantili

Hantili'nin tahta geçmesiyle eş zamanlı olarak Kuzey Suriye'de de Mitanni Devleti kurulur. Yönetici sınıfın Mitanni kavminden halkın ise Hurrilerden oluştuğu bu devlet, bölgede Hititlere rakip olur ve Murşili zamanında kazanılan topraklar kaybedilir. Bu yetmezmiş gibi Kuzey Anadolu'da Karadeniz kıyılarında kabileler halinde yaşayan Gaşkalar, Orta Anadolu bölgesine akınlar düzenlemeye başlar. Hantili bir çok noktada savunma amaçlı kaleler kurdurur : “*Hatti ülkesinde hiç kimse kentlerde sur inşa etmemişti. Ben, Hantili, bütün ülkede duvarlarla korunmuş kentler yaptım ve Hattuşa kentini de duvarlarla çevirdim.*” Bu arada Hantili'nin karısı Harapşili oğulları ile birlikte öldürülür. Bu katliamdan Kaşşeni adlı oğlu kurtulur. Telipinu fermanı şöyle anlatıyor :

“Hantili ihtiyarlayıp, tanrı olmaya yüz tutunca (Hititler ölen krallarını tanrı kabul ederlerdi), Zidanta, Hantili'nin oğlu Kaşşeni' yi oğulları ile birlikte öldürdü, ileri gelen hizmetkarları da öldürdü. Ve Zidanta kral oldu.”

ZİDANTA AMMUNA

Murşili öldürülürken Hantili'nin suç ortağı Zidanta'dır. Hantili'nin soyunun sonu da Zidanta'nın elinden olur. Ancak yeni kralın sonu da pek farklı olmaz. Yeniden Telipinu'ya dönelim :

“Sonra, tanrılar Kaşşeni'nin kanını aradılar. Ve tanrılar Zidanta'nın oğlu Ammuna'yı babasına düşman ettiler. Ve o, babası Zidanta'yı öldürdü. Ve Ammuna kral oldu. Fakat, tanrılar babası Zidanta'nın kanını aradılar; tahılı, bahçe ve bağları, sığırları, koyunları iyi kılmadılar ve pek çok ülke ona düşman oldu. Ordu her yere savaşa gitti ve başarısız geri döndü.”

I. Huzziya

Kaos, Ammuna zamanında da sürer. Ülkede iç karışıklığın yanında kuraklık da baş gösterir. Askeri seferlerin başarısız olduğu ve ganimet elde edilemediği bir ortamda kuraklık ölüm demektir. Ammuna ölüp de tanrı olunca iktidar mücadelesi yeniden baş gösterir. Ölen kralın kız kardeşi ile evli olan saray muhafızları başı Zuru, oğullarını göndererek Ammuna'nın iki erkek çocuğunu öldürtür. Zuru'nun kızı ile evli olan Ammuna'nın diğer oğlu Telipinu'ya dokunulmaz. Ve tahta Zuru'nun oğlu Huzziya çıkar. Ancak O da daha sonra Telipinu tarafından tahtan indirilir ve sürgüne gönderilir. Bu cinayetler zincirine son veren de Telipinu olur.

Telipinu ve Fermanı

Huzziya'yı devirip tahta geçen Telipinu ile birlikte Eski Hitit dönemi de sona erer. Onun iktidarıyla cinayetler de biter. Veliahtların belirlenmesini ve tahta geçiş kurallarını düzenleyen Telipinu Fermanı'nda şöyle denmektedir :

“ Birinci kadından doğan erkek çocuk kral olur.

Eğer birinci sıradan bir prens yoksa, ikinci sıradan olan erkek çocuk kral olur. Bir kral çocuğu, bir oğlan mevcut değilse, bu durumda birinci sıradan olan kız evlendirilir, onun kocası kral olur.”

Burada birinci kadından kastedilen meşru evlilik yoluyla oluşmuş toplumlar arası ittifakın bir tarafını temsil eden kadındır. Bu ittifakı temsil etmesinden dolayı “birinci sıradan kadın” ın hem kral hem de diğer kadınlar karşısında bir ayrıcalığı vardır. Ve o aynı zamanda da “kız kardeştir”. Zaten bunu Tawanannaların devlet içindeki gücünde de görmekteyiz.

Eğer doğmuş olan çocuk kıyza ondan sonra doğmuş olan erkek çocuk “ikinci sıradan erkek çocuk” olarak kral olacaktır. Birinci kadının oğlan çocuk doğurmadığı durumda ise birinci sıradan olan kız evlendirilir ve onun kocası kral olurdu.

Telipinu'nun geçmişten gelen örf ve gelenekleri yazılı hale getirdiğini düşünürsek, Hattuşili'nin Murşili'yi veliaht tayin etmesinde ve Murşili'nin kral olmasında bir meşruluk sorunu var gibi görünmektedir. Zaten Hattuşili de vasiyetnamesinde görüleceği gibi bu konuda Pankuş'u ikna etmek için bir hayli ter döker. Krallığı meşru ve yasal görülmediği içindir ki kazan kaynamış ve Murşili öldürülmüştür.

Telipinu dışa dönük bir siyaset yerine ülkede huzur ve düzeni sağlamaya yönelik icraatler yapmıştır. Onun ölümüyle Orta Hitit dönemi başlar.

ORTA HİTİT (M.Ö.1500-1380)

Bu karışık dönemde Hitit ülkesindeki iktidar çatışmaları güneydeki bölgelerin denetimin kaybolmasına neden olmuş genç Hurri-Mitanni devletinin Fırat'ı geçerek kuzey Suriye'ye doğru ilerlemesini ve böylece bu kritik bölgeyi kontrol altına almasını sağlamıştır

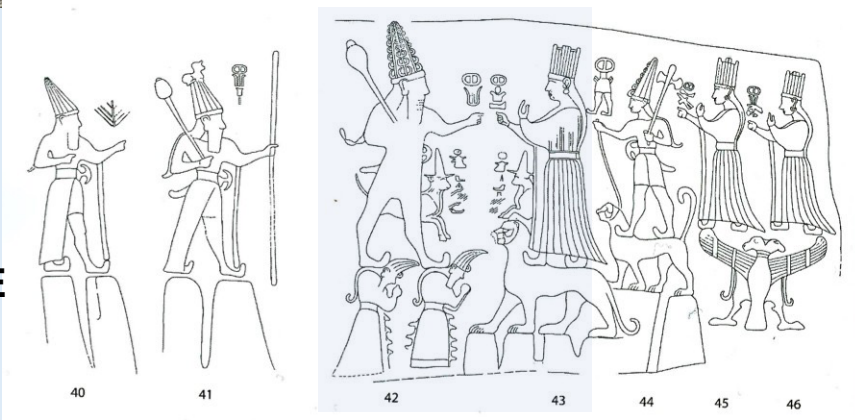
**Kenti terk eden
kraliyet ailesi
daha doğudaki
Samuha kentine
yerleşmiştir**

Hattuşa panteonu bu dönemden başlayarak kapsamlı olarak adak listelerinde yazıya dökülmüştür ve Hitit panteonu “Hatti Ülkesinin 1000 Tanrısı” kavramına yaklaşacak kadar büyümüştür

**BOĞAZKÖY,
YAZLIKAYA
ANA SAHNE**

**TEŞUP
VE
HEPAT**

Müller-Karpe 2002, «Takip eden Orta Hitit Çağı'nda (Telepinu ve I.Şuppiluliuma arası), Hitit İmparatorluğu'nun daha geç döneminde de «Büyük İmparatorluk Çağı», (M.Ö.14. ve 13. yüzyılın ikinci yarısı) sürüp gidecek, kalite ve biçem çeşitliliği açısından belirgin bir gerileme başlar. Başlangıçta, «madeni kapları» andıran testi çeşitleri gibi el zanaatları açısından en üst düzeyde örnekler, Hitit çanak çömlek sanatına Damgasını vurmuşken M.Ö.15. yüzyıldan itibaren biçimlerde giderek yalınlaşmasının yanı sıra kabalaşma ve tüm yelpazede standartlaşmaya götüren bir gelişme izlenir. Büyük İmparatorlu Çağı'nın sonlarına doğru artık her yerde kaba hamurlu seri üretimler egemendir. Bu değişimler, arada belirgin bir kesintiye uğramadan Orta Hitit Çağında ve Büyük İmparatorluk dönemlerinde de bünyesine yeni biçimsel öğeler tarzında, sözü edilebilecek hiçbir yeni ivme katmadan sürüp gitmiştir. Bütün biçimlerin kökeniyse Eski Hitit'e dayanır (s.502).

Orta Hitit'ten itibaren Hitit panteonun en büyük tanrıçası Hepat. Orta Krallık döneminden başlayarak adak listelerinde yazıya Dökülmüştür (Hass 2002, 438-439).

İmparatorluğa bir geçiş dönemi olarak nitelediğimiz Orta Hitit Dönemi'nde Hitit dünyasına Hurri kültürel etkileri girmiştir. Bu çağda Tuthaliya'nın güçlü icraatlarıyla gücünü koruyan kültürel, siyasi, dini ve ekonomik bir kimlik niteliğiyle Hitit kavramı, İmparatorluk Dönemi ile yeni bir boyut kazanmıştır. Orta Hitit Dönemi kendisini Kral Telepinu'nun yeniden yapılandırma süreci ile ayırmakta, kısa bir yenilenme ve toparlanma geçişi kısa süreli olsa da kendini göstermiş ve yeni bir dönemi başlatmıştır. Ancak ardından hızlı bir çöküş ve gerileme süreci başlamıştır. Neredeyse dağılma durumuna gelen bütün yolları tıkanan ve siyasi, ekonomik ve askeri gücünü kaybeden Hitit krallığı yok olma durumundan Kral I. Şuppiluliuma'nın tahta geçmesiyle kurtulmuştur. Böylece bir revizyon, yenilenme ve güçlenme süreci başlamış, yeni bir dönem kendisini net olarak göstermiştir. Orta Hitit Krallığının tüm olumsuz ve sıkıntılı alt yapısına rağmen bu dönemde Hitit dünyasında yeni bir etkileşim ve katılım gerçekleşmiştir. Bizim için sorulması gereken soru, Orta Hitit'in I. Tuthaliya ile olan ilk yükseliş döneminde ve sonrasında II. Tuthaliya dönemi sonuna kadar olan zamandaki gerileme ve çöküş döneminde Hitit sanatı (kültürü) ne durumdaydı, seramikte ve diğer materyallerde ayırıcı dönemsel özellikler görülebilir mi? şeklinde olmalıdır. Özellikle Eski Hitit Dönem'nin gösterişli ve kaliteli seramiğinin bu dönemde giderek standartlaşmaya başlaması izlenebilmektedir. Bu süreç İmparatorluk dönemi içine devam ederek M.Ö.13. yüzyılında sonunda sonuçlanır. M.Ö.15. yüzyılın başıyla birlikte Hitit sanatında diğer konularda da temel değişikliklerin gözlenebildiği ifade edilmektedir (T.Sipahi 2020).

ALLUWAMNA

Kurban listelerine göre Telipinu' dan sonra kızı Harapşeli ile evli olan Alluwamna kral olmuştur. Görünen o ki Telipinu'nun birinci ya da ikinci sıradan bir erkek çocuğu yoktu ya da ölmüştü. Ancak aynı dönemde bulunan bir mühürden öğrenilene göre Tahurwaili adında bir kral daha vardır. Kral Tahurwaili, Kizzuvatna kralı Eheya ile ikili bir antlaşma yapmıştır. Bu kral Ammuna'nın oğlu Tittiya'yı öldüren Tahurwaili ile aynı kişi ise, Telipinu'nun kendisini ve kardeşlerini affetmesine rağmen uslanmamış gözükmektedir. Telipinu'nun ölümünden sonra yeni bir komployla tahta geçmiş olabilir. Ancak iktidarı çok kısa sürmüş gözükmektedir. Belki de Telipinu fermanına bağlı kalan Pankuş tarafından tahttan indirilmişti.

II. HANTİLİ

II. Hantili Alluwamna'nın oğludur. Annesi olasılıkla Harapşeli'dir. Kral adak listelerinde II. Hantili'nin eşi yazılmamıştır. Buna dayanarak II. Hantili'nin saltanat süresi boyunca ana kraliçe Harapsili'nin Tawananna olarak kaldığı söylenebilir. II. Hantili olasılıkla, Kizzuvatna kralı Paddatissu ile ikili antlaşmayı yapan Hitit kralıdır.

II. ZİTANDA

II. Huzziya'nın, II. Zidanta'nın ardından tahta çıkmasından dolayı onun oğlu olduğu kabul edilebilir ancak bunu gösteren bir belge yoktur. Kral adak listesine göre II. Huzziya'nın karısının adı Summiri'dir.

Zidanta'ya ait en önemli belge, güneydeki Kizzuvatna lkesi kralı Pilliya ile yapılan ikili antlaşmadır. Kizzuvatna ile yapılan seri antlaşmalar arasında Kizzuvatna'yı halen bağımsız olarak tanıyan son antlaşma budur. Daha sonraki devirlerde Kizzuvatna Hitit hakimiyetine girecektir. Kral adak listesine göre II. Zidanta'nın karısının adı Iyaya'dır.

II. HUZZİYA

II. Huzziya'nın, II. Zidanta'nın ardından tahta çıkmasından dolayı onun oğlu olduğu kabul edilebilir ancak bunu gösteren bir belge yoktur. Kral adak listesine göre II. Huzziya'nın karısının adı Summiri'dir. II. Huzziya kendi başmuhafızı (*GAL MEŠEDI*) Muvatalli tarafından kurulan bir komplo ile öldürülmüş ve başa Muvatalli geçmiştir. Başmuhafızlık görevi genellikle kardeş, oğul gibi yakın akrabalara verildiği için II. Huzziya'nın akrabası olabilir. Kral olunca muhafız birliği komutanlığına Muva isimli birini getirmiştir ki keza Muva da I. Muvatalli'nin oğlu olabilir. I. Muvatalli saray görevlileri olan Himuili ve Kantuzzili tarafından öldürülmüştür. Daha sonra başmuhafızı Muva bir süre taht için mücadele etmişse de sonuçta yenilmiş ve muhtemelen II. Huzziya'nın akrabası olan I./II. Tuthaliya kral olmuştur. Kral adak listelerine Muvatalli'nin ismi eklenmemiştir. Bu da kralın hanedan dışından olması ve/veya sonraki nesiller tarafından kabul görmemesi şeklinde yorumlanabilir.

Tuthalya I/II

M.Ö.1420-1400

Mitanni'de Şauştatar ve Alalah'da Niqmepa ile çağdaş Kraliçesi Nikal-mati Hitit ailesinde ilk Hurri ismi taşıyandır.

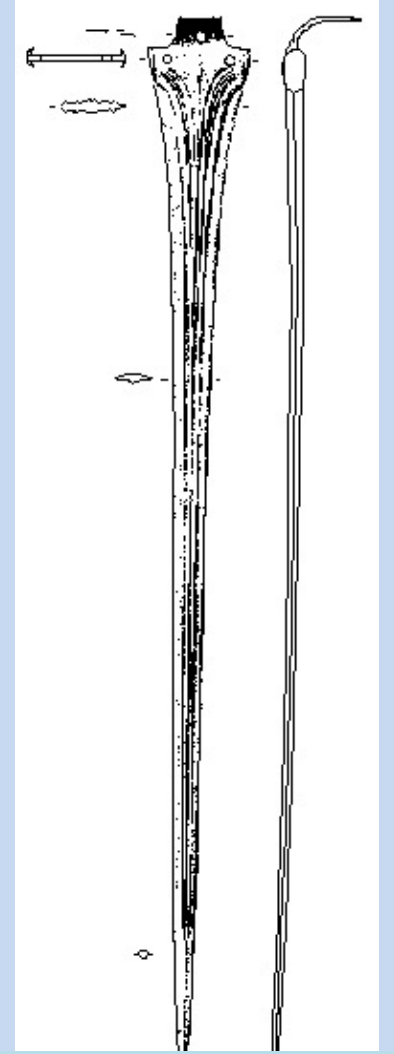

I./II.TUTHALYA

I./II.Tuthaliya'nın tahta geçmesiyle Hititler bir imparatorluk olma yolunda adımlar atmaya başlar. Tuthaliya ve karısı Kraliçe Nikalmati devlete eski gücünü kazandıracak başarılarla imza atar. Kral II. Muvatalli'nin anlatımıyla Halep ve Mitanni kralları, ülkeleri ile birlikte yok edilir.

I./II.Tuthaliya'nın tahta geçmesiyle Hititler bir imparatorluk olma yolunda adımlar atmaya başlar. Tuthaliya ve karısı Kraliçe Nikalmati devlete eski gücünü kazandıracak başarılarla imza atar. Kral II. Muvatalli'nin anlatımıyla Halep ve Mitanni kralları, ülkeleri ile birlikte yok edilir.

Daha öncekiler gibi
Tuthaliya da kral Şunaşşura
ile antlaşma yaptı Hurri'nin
etki altında kalan ve Mitanni'ye
geçmiş olan aşağı Fırat'taki Işuva
ve Halep kenti yeniden Hitit'e katıldı
Kaşka baskısı şiddetlenmiştir

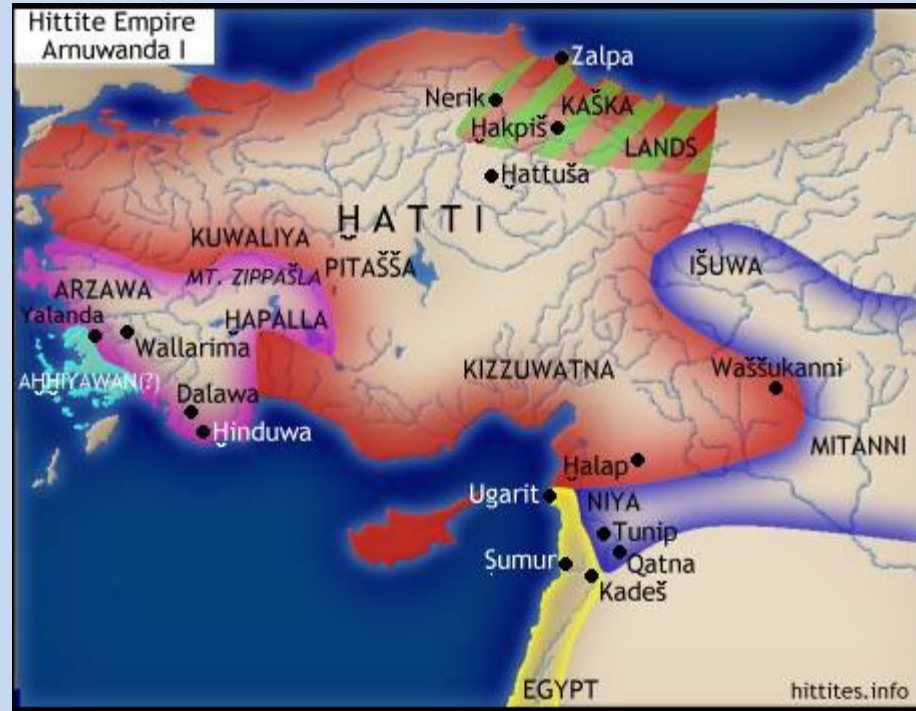
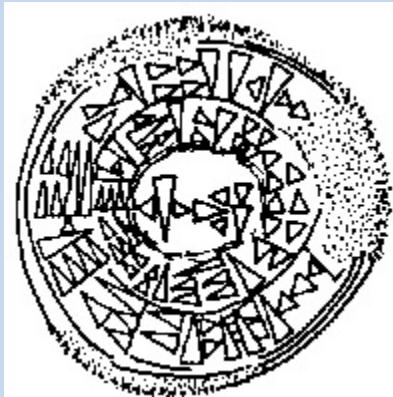
Bu karışık dönemde Hitit ülkesindeki iktidar çatışmaları güneydeki bölgelerin denetimin kaybolmasına neden olmuş genç Hurri-Mitanni devletinin Fırat'ı geçerek kuzey Suriye'ye doğru ilerlemesini ve böylece bu kritik bölgeyi kontrol altına almasını sağlamıştır

Arnuvanda I

Aşmu-Nikal'ın
Tawanna mührü

I. ARNUWANDA

ARNUVANDA
VE
AŞMUNİKAL'IN
BAĞIŞ BELGESİ

Tuthaliya'dan sonra tahta oğlu I.Arnuvanda geçer. Kraliçe Aşmunikal de Tuthaliya'nın kızıdır. Yani kral ve kraliçe aynı zamanda kardeştir. Bu probleme yukarıda değinmiştik.

Arnuvanda'nın döneminde en büyük tehdit kuzeydeki Kaşkalar olacaktır. Siyasi bir merkezleri olmadan kabileler halinde yaşayan bu kavim Hititleri hep uğraştırmıştır. Bir kralın yönetimi altında birleşmedikleri için de, Kaşkalarla barışı sağlayacak diplomatik ilişkiler kurulamıyordu. Hitit devleti

ne zaman zor duruma düşse ya da ordu sefere çıkıp ana üssünden uzaklaşsa, Gaşkalar Hitit kentlerine saldırır ve yağmalarlardı.

Arnuvanda ve Aşmunikal ifti Kaşka belasından kurtulmak için tanrılara yalvarmanın dışında anlaşabildikleri Kaşka kabile reislerine toprak bağışlayarak, onları kendi taraflarına çekmişlerdir.

Arnuvanda'dan sonra Hitit tahtında, II.Hattuşili ve II/III.Tuthaliya adlarını görürüz.

II. HATTUŞİLİ

II. Hattuşili, varlığı hakkında tartiŐmaların olduğu bir kraldır. II. Hattuşili dđnemine ait hiç bir belge ve mđhđr bulunmamıŐ olması varlığını Őđpheli hale getirmiştir. Varlığını destekleyen en önemli delil II. Muvatalli'nin Halep kralı Talmi-Őarruma ile yaptığı antlaşmada, geçmiŐte olan olayların anlatıldığı bir bđlđmde Hattuşili isimli bir Hitit kralından bahsedilmesidir. Kimi tarihçiler bu metinde bahsedilen Hattuşili'nin I. Hattuşili olduğunu iddia etse de, anlatılan olayların sırası I./II. Tuthaliya'dan daha sonra hđkđm sđrmüş bir Hattuşili'yi işaret eder. Hitit kral adak listelerinde II. Hattuşili'nin ismi geçmez. Bu da ya hiç hđkđm sđrmediđi, veya Tahurwaili ve I. Muvatalli gibi tahtı zorla ele geçirdiği ve dolayısıyla krallığının kabul bulmadığı Şeklinde yorumlanabilir.

Burada vurgulamak gerekir: Tuthaliya adlı Hitit krallarının numaralandırmasında bazı karışıklıklar vardır. Kurban listelerinde, I.Hattuşili'den önce saptanan ancak krallığı kesin olmayan bir Tuthaliya vardır. Bu nedenle Orta Hitit dönemindeki I. Tuthaliya, I./ II. Tuthaliya olarak da adlandırılmıştır ; aynı şekilde II. Tuthaliya, II./ III. Tuthaliya olarak da geçer.

II. Hattuşili'nin varlığını iddia eden tarihçiler, Hitit dökümanlarındaki diğer çelişkilere cevap verebilmek için II. Hattuşili'den sonra hüküm sürmüş II. Tuthaliya diye bir kralın daha varlığını iddia etmektedir. Bu görüşe göre bu dönemdeki kralların sırası I. Tuthaliya > II. Hattuşili > II. Tuthaliya > I. Arnuvanda > III. Tuthaliya > I. Şuppiluliuma şeklindedir. Ancak Hititologların çoğu tarafından kabul edilen görüş II. Hattuşili ve dolayısıyla II. Tuthaliya'nın mevcut olmadığı yönündedir. Yani kralların sırası I. Tuthaliya > I. Arnuvanda > III. Tuthaliya > I. Şuppiluliuma olarak kabul edilmiştir.

GENÇ / TUR TUTHALYA

Şuppiluliuma'nın oğlu II. Murşili "Veba Duaları"nda babasının, tahtı Genç Tuthaliya adlı bir kraldan zorla aldığını söyler. İşte bu noktada işler daha da karışır. Genç Tuthaliya, kimdir ?

Bir belgede Tuthaliya'nın oğlunun oğlu Tuthalya biçimindeki bir anlatım Genç Tuthaliya'nın , Arnuwanda' nın karısı Taduhepa' dan olan oğlu olduğunu düşündürür. Halası Aşmunikal' in kraliçeliği sırasında "tuhkanti" ünvanıyla devlet işlerinde rol almış, olasılıkla kendi annesinin kraliçeliği döneminde de bu görevde kalmış, sonunda babası Arnuwanda' nın ölümü ile boşalan tahtın sahibi olmuş, kısa bir süre sonra Şuppiluliuma tarafından öldürülmüştür.

Tokat'ın Zile İlçesi yakınındaki Maşat Höyük'te yapılan kazılarda bulunan bir mühür üzerinde, Şuppiluliuma'nın babası olarak Tuthaliya verilmektedir. Bu, Genç Tuthaliya, ya da diğer adıyla III. Tuthaliya değil, kraliçe Nikalmati'nin kocası olan I./II.Tuthaliya olmalıdır. Şuppiluliuma da Arnuwanda ve Aşmunikal'in en küçük kardeşidir ve yaşça onlardan küçük olduğu için babası Tuthaliya'nın ölümünden sonra yönetimi ele alamamış, tahta ağabeyi ve ablası ortaklaşa geçmiştir. Ancak ağabeyinin ölümünde boşalan krallığa yeğeni Genç Tuthaliya'nın geçmesini hoş görmemiş ve bertaraf ederek, olgun bir yaşta devletin yönetimini ele almıştır.

İMPARATORLUK DÖNEMİ
M.Ö.1380-1180

**I. ŞUPPİLULIUMA
ve
HENTİ**

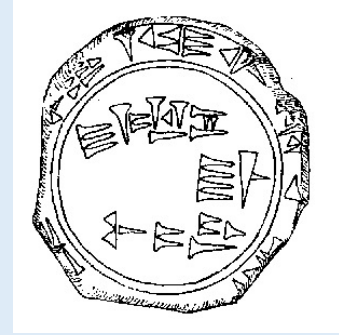

M.Ö.yak.1344-1320

Şuppiluliuma I Tudhalya III'ün oğlu

I.Şuppiluliuma

Büyük kraliçe Mal-Nikal

Ahen-Aton ve Tut-anh-
Amon ile Çağdaş
Asur'da Aşşur-uballit ile

I. Şuppiluliuma, Hattice bir ad taşıyan ilk kraldır : “*Şuppi*” saf, “*luli*” ise kaynak demektir. Böylece, Şuppiluliuma, *saf kaynaklı* anlamını taşır. O, Hitit Krallığı’nı bir imparatorluğa dönüştürmüştür. Oğlu II.Murşili’nin yıllıkları sayesinde hakkında ayrıntılı bilgilere sahip olduğumuz Şuppiluliuma, tahta oturduğunda Hitit devleti siyasal olarak oldukça güçsüz bir konumdaydı. Hatti ülkesinin büyük bölümü yitirilmişti. Henüz prensken genellikle hasta olan babasını askeri seferlerde temsil ettiğinden, tahta geçtikten sonra deneyimli ve yetenekli bir komutan olarak birçok zafer kazandı. Gaşkalar’la yaptığı savaşlarda başarılı oldu; sınır bölgelerinde kaleler ve tahkimat yaptırdı. Azzi-Hayaşa ve Arzava’ya başarılı seferler düzenledi. İşuva ülkesi ile savaştı

Krallığının ilk yılları Anadolu’daki mücadelelerle geçtiğinden Toroslardan güneye inememiştir. Kuzey Suriye’de kontrolü yeniden sağlamak için genellikle Mitanni Krallığı’yla savaş halinde olmuştur. Bir keresinde savaştan kaçınan Mitanni Kralı Tuşratta, bölgedeki ekinleri yaktırıp su kuyularını kapattırılmış Hitit ordusu zor duruma düşerek geri çekilmişti. Hititlerin bıraktığı ve Tuşratta’ nın eline geçen ganimetler, Mısır firavunu III. Amenofis’e armağan edilmişti. Bu arada durumu fırsat bilen Gaşka kabileleri her zamanki gibi kuzeyde saldırıya geçmişlerdi.

Kısa sürede kuzeydeki durumu düzeltten Şuppiluliuma, tekrar Kuzey Suriye’ye yönelir. Anadolu’da güvenliği sağlamak için, Hayaşa kralı Hukkana ile bir antlaşma imzalayarak kızını onunla evlendirir ve anlaşmanın bir maddesinde şöyle der : “*karının kız kardeşi ya da bir başka kadın akrabası sana gelirse, ona yiyecek, içecek ver; yiyin, için ve neşelenin, ama onunla cinsel ilişkiye girmeye kalkışma. Buna izin verilemez ve bunun cezası ölümdür!*”

Yine aynı amaçla Kizzuvatna kralı Şunaşşura ile anlaşır ve Hitit toprakları ile Mitanni arasında bir tampon bölge oluşturur. Politik bir kurnazlıkla Şunaşşura’nın ruhunu okşar : “*Hurriler Şunaşşura’ya köle diyorlardı. Şimdi ise, majesteleri (yani Hitit kralı) onu gerçek bir kral yaptı... Şunaşşura, majestenin huzuruna gelince, majestenin büyükleri onun önünde ayağa kalkacak, kimse oturur durumda kalmayacak.*” Antlaşmada iki devlet arasındaki sınırlar belirleniyor, gerekli durumlarda Kizzuwatna’ nın kaç piyade ve kaç arabalı asker göndereceği saptanıyordu.

Çevresindeki ülkelerle yaptığı anlaşmalarla yürüttüğü diplomasi sonucu ülke güvenliğini sağlayan Şuppiluliuma, Mısır-Mitanni ittifakı kontrolündeki Kuzey Suriye üzerine yürümeye hazırdır artık.

Mitanni güçlerinin bir kısmını yenilgiye uğrattıktan sonra, Kadeş, Ugarit ve Amurru topraklarını ele geçirerek vasalı yapar. Kargamış kentini kuşatır. Bu arada Lupakki ve Tarhuntazalma adında iki generalini, Amka Ülkesine gönderir. Onlar da, Amka'yı yağmalayıp, esir, sığır ve koyunlardan oluşan bir ganimet getirirler. Amka hareketinin özelliği Hitit kuvvetlerinin Mısır nüfuz alanına girmiş olmalarıdır. Ancak, Mısır'dan bir yanıt gelmez. Bunun nedeni firavun Tutankhamon' un ölmüş olmasıdır. Firavun Akhenaton ve kraliçe Nefertiti'nin kızları olan dul kraliçe Ankhesenamon, Hitit kralına bir mektup gönderir. Konusu itibarıyla hayli ilginç ve hoş olan mektupta şöyle yazmaktadır :

“Adamım (kocam) öldü. Bir oğul sahibi değilim. Ama söylediklerine göre oğulların çokmuş. Eğer oğullarından birini bana verecek olursan, o kocam olacaktır. Asla kölelerimden birini alıp koca yapmayacağım...”

Şuppiluliuma, bu teklife hem şaşırır hem de kuşkulanır. Hattuşaziti adlı elçiyi, Mısır'a yollarken şu emri verir : *“Git ve bana doğru haberi getir! Onlar belki beni aldatıyorlar, belki efendilerinin bir oğlu vardır. Sen işin doğrusunu bana bildir.”*

Bu arada Kargamış kuşatması sona ermiş ve Hititler kenti ele geçirmiştir. Şuppiluliuma, kentin yönetimini oğlu Piyassili'ye bırakır. Olasılıkla nüfusunun çoğunluğu Hurri kökenli olan kent halkını göz önüne alarak, kral yaptığı oğluna bir de Hurrice ikinci bir ad koyar : Şarrikuşuh. Aynı şekilde bir diğer oğlu, Telipinu'yu da Halep kralı yapar.

Tüm bunlar olurken Mısır'a gönderilen Hattuşaziti, yanında Mısır elçisi Hani ile geri döner. Elçinin getirdiği ikinci mektupta Mısır kraliçesi şöyle seslenir :

“Sen neden beni aldatıyorlar diyorsun? Benim oğlum olsa idi , benim ve ülkemin bu utancını yabancı bir ülkeye yazar mıydım? Ben başka ülkeye değil, yalnız sana yazdım. Senin için oğlu çok diyorlar. Birini bana ver! O, bana koca, Mısır'a kral olsun”

Şuppiluliuma, Kuzey Suriye'de elde ettiği topraklar ve vasalı haline getirdiği kentlerle artık Mısır sınırına iyice dayanmıştı. Ancak anlaşıldığı kadarıyla Mısır'la doğrudan bir savaşa girmeye de pek hevesli değildi. Sonunda kararını verir. Oğullarından Zannanza'yı, Mısır'a firavun olması için gönderecektir. Böylece evlilik yoluyla yeni bir barış ve kardeşlik ittifakı gerçekleşecektir. Ne var ki Mısır, “iktidar oyunları ve entrikaları” ndan muaf değildir. Şuppiluliuma'nın işi ağırdan alması ve zor ikna olması, Mısır tahtında gözü olanlara büyük bir fırsat sunar. Kheperkheperure Ay, firavun olur. Zavallı Zannanza ise , Mısır'a varamadan yolda öldürülür.

Acı haberi alan Hitit kralı yıkılır : *Ey tanrılar! Ben bir kötülük yapmadım, ama Mısır halkı bana bunu yaptı.*

Tepki olarak, Hitit ordusu, bölgedeki Mısır kuvvetlerine saldırır. Esir alınan çok sayıda asker, Hatti ülkesine götürülür. Ne var ki bunun bedeli çok ağır olacaktır. Hem Mısır'la, Kadeş Anlaşması'na kadar sürecektir bir savaş durumu oluşur hem de Mısırlı esirler Anadolu'ya veba hastalığını getirirler.

Mısır kuvvetleriyle çatışmasından sonra Şuppiluliuma, tekrar Mitanni üzerine yönelir. Fırat nehrini kuzeyden geçerek Mitanni kuvvetlerini atlatır ve başkentleri Waşşukanni'yi ele geçirerek yağmalar. Bunun üzerine bazı soylular ayaklanarak Mitanni kralı Tuşratta'yı öldürürler. Tahta, Artatama çıkar. Bunun üzerine, Tuşratta'nın oğlu Mattiwaza kaçarak Şuppiluliuma'ya sığınır. Hitit kralı onu kızıyla evlendirir ve bir antlaşma yapar : “ *Tuşratta'nın oğlu Mattiwaza'yı elinden tutum ve kızımı ona eş olarak verdim. Mattiwaza kral olduğuna göre, Hatti ülkesinin kralının kızı da Mitanni ülkesinde kraliçedir. Sen, ey Mattiwaza, kızımın üzerine başka kadın alma! Ona, başka bir kadın eşdeğer duruma gelmesin, kızımı ikinci kadın derecesine indirme. Mattiwaza, gelecekte benim oğullarımın gerçek kardeşi ve eşitidir. Mattiwaza'nın çocukları da benim çocuk ve torunlarımın eşiti olacaktır. ... Hatti ve Mitanni ülkesinin halkı gelecekte birbirlerine kötülük etmeyeceklerdir... Hatti ülkesi kralı savaşa giderse Mitanni kralı da onunla gidecektir. Mitanni'nin düşmanı olan, Hatti'nin de düşmanı olacaktır. Hatti'nin dostu olan, Mitanni'nin de dostu olacaktır.*”

Mattiwaza'yı, Mitanni kralı yapan Şuppiluliuma, böylece hızla yükselen Assur tehdidine karşı, Kuzey Suriye'de kendisine bağlı kukla bir devlet oluşturmuş olur.

Şuppiluliuma, dış siyasette öncelikle evlilikler yoluyla bir diplomasi oluşturmuş, kızlarını diğer krallara gelin vermiştir. Bunun yetmediği durumlarda askeri gücünü kullanmıştır. Ele geçirdiği ülkelerin başına oğullarını getirerek vasal krallıklar yaratmıştır.

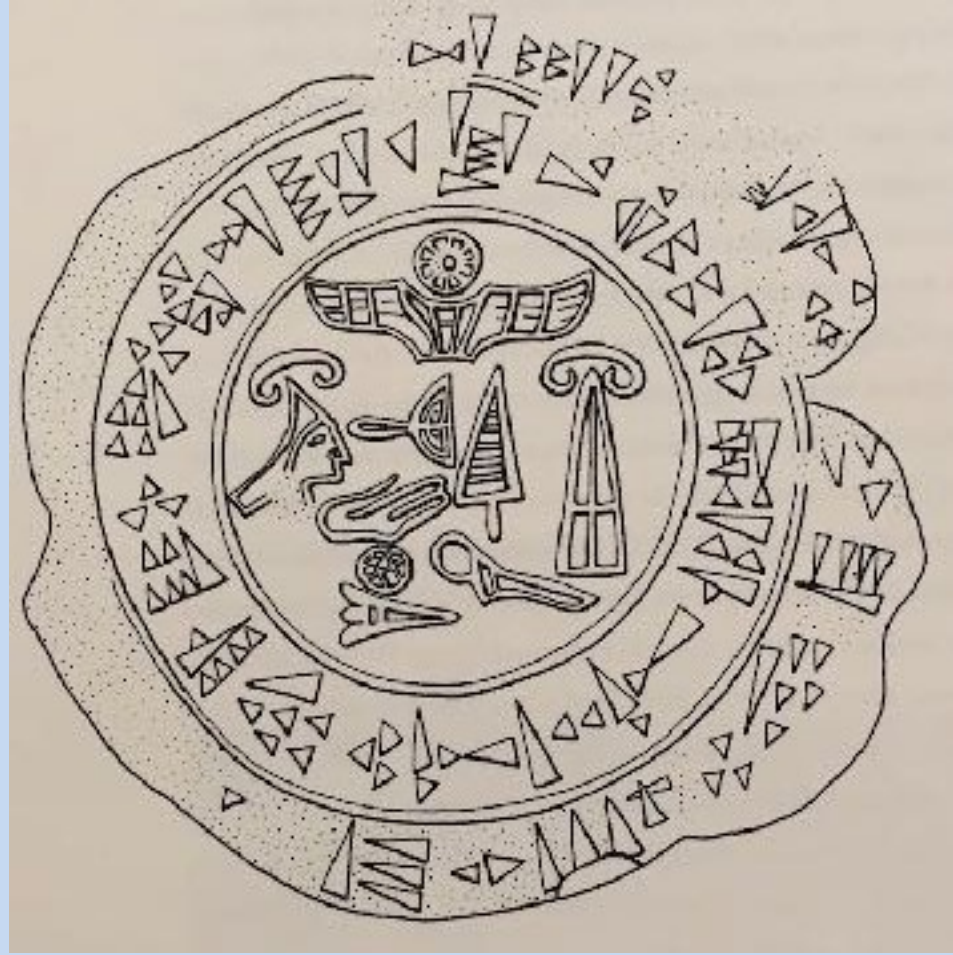
II. Arnuvanda

Ne yazık ki bu büyük kral Mısırlı savaş esirlerinin taşıdığı ve Anadolu'da salgına dönüşen [veba](#) hastalığı nedeniyle ölür. Onun arkasından tahta çıkan en büyük oğlu II. Arnuvanda da bir yıl gibi kısa bir süre hüküm sürdükten sonra aynı akıbete uğrar. Tahta, Şuppiluliuma'nın bir diğer oğlu II. Murşili çıkar. Bu da bize, Telipinu Fermanı'na göre, II. Arnuvanda'nın o sırada yaşayan hiçbir oğlu ve evli kızının olmadığını düşündürmektedir.

II. MURŐILI

II. MURŞİLİ
ve
TAVANNA

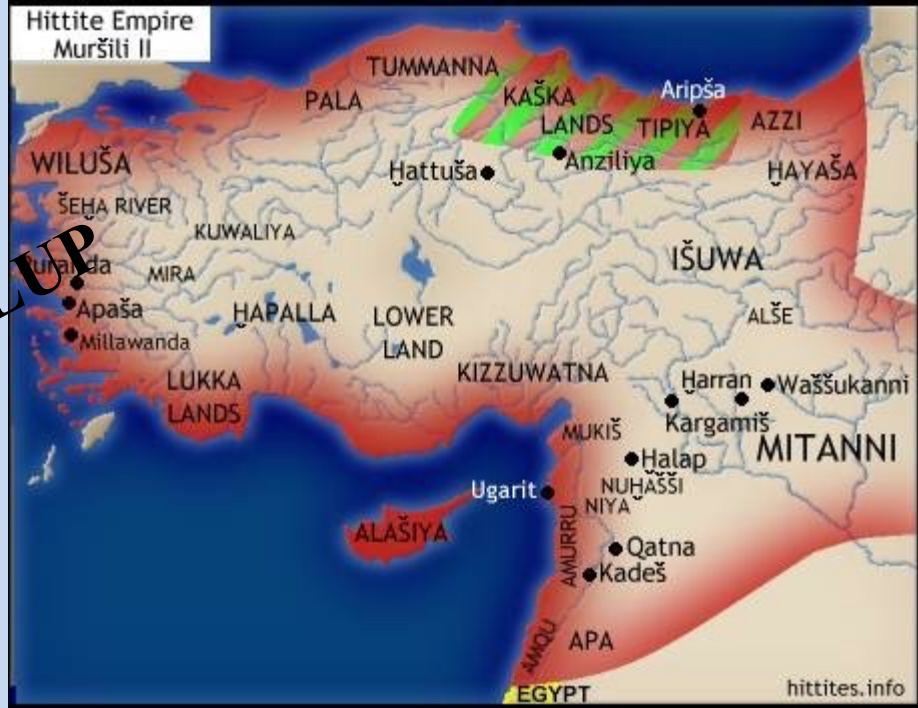
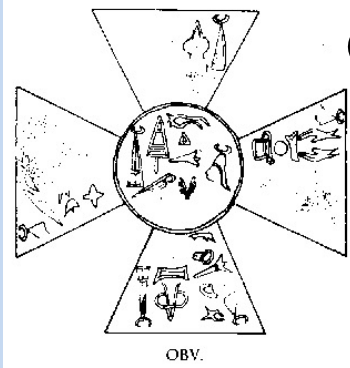
II. Murşili

M.Ö.1317-1293

Kraliçe Mal-Nikal mühür ortak

Murşili II

Şuppiluliuma I'in oğlu
Assur-uballit çağdaşı

British Museum, London
1867.10.1.125

II. Murşili deyince, akla tarih yazıcılığı gelmektedir. Hititlerde, kralın yıllık icraatlerinin yazıldığı belgelere, “*annal*” denirdi. Murşili’ nin yıllıkları gerek stil gerekse de ayrıntılara verdiği önemle öne çıkar. II. Murşili yıllıkları, Boğazköy arşivlerinde bulunmuş en geniş tarihsel anlatımlı belgelerdir.

Murşili, iktidarının ilk yıllarında, Kaşkalarla uğraşmak zorunda kalır ve daha sonra her yıl, kuzeye bir sefer düzenlemeyi, gelenek haline getirir. Bu arada ağabeyi Kargamış kralı Şarrikuşuh, hastalanıp ölünce Kuzey Suriye’de bir takım isyan hareketleri baş gösterir. Tüm bunları başarılı bir şekilde bastıran Murşili, Kargamış’ın başına ölen abisinin oğlunu; yine Halpa (Halep)’nin başına da diğer ağabeyi Telipinu’ nun oğlu Talmişarruma’yı getirir. Diğer taraftan Amurru ve Ugarit krallarıyla antlaşmalar imzalayarak, Suriye’deki Hitit egemenliğini sürdürür. Azzi-Hayaşa bölgesine çeşitli seferler yaparak bu toprakları yeniden fetheder. Güneybatıdaki Arzava Krallığı’na karşı, kimi zaman antlaşmalar yoluyla, kimi zaman da güç kullanılarak bir denge sağlar. İmparatorluk döneminin güçlü krallarından biri olan Murşili’nin ölüm nedeni hakkında bilgi yoktur.

II. MUVATTALI

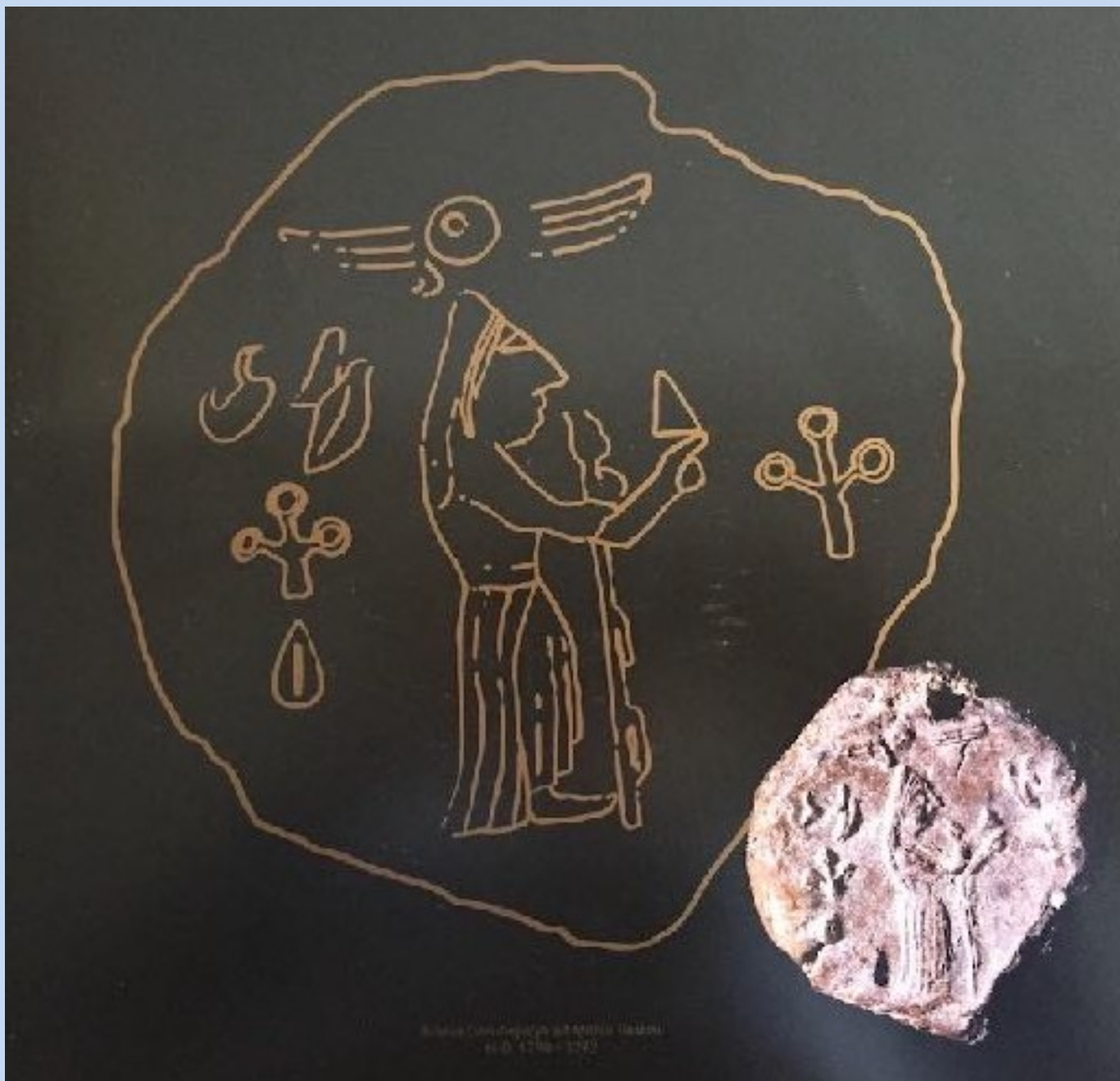
Muvattali, aureo all. M. Fur. Bassosi
AN. 1290 - 1272

**Muvattali
ve
Danuhepa**

Danuhepa

Музей Гумбольдта в Берлине
№ 1296-1297

Murşili ölünce, kral ve karısı kraliçe Gassulaviya'nın en büyük oğlu II. Muvatalli, tahta çıkar. Muvatalli'nin Halpasulupi ve Hattuşili adlarında erkek kardeşleri, ve Massanauzzi adında bir kız kardeşi bulunmaktaydı. Muvatalli, kardeşi Hattuşili (III)'yi ordu baş komutanı yapmış, saray baş muhafızı mevkiine çıkarmış ve Yukarı Ülke'yi (Kızılırmak'ın kuzeyi) onun yönetimine bırakmıştır. Muvatalli Mısır odaklı hareket ederken kardeşi Hattuşili Gaşkalara çok ağır darbeler indirerek, kuzeyde mutlak hakimiyeti sağlamıştır. Hatta Hantili zamanından beri, Hatti toprakları dışında kalmış olan kutsal kent Nerik'i, tekrar ele geçirmeyi başarmıştır. İşte Muvatalli kardeşinin bu başarıları sayesinde Anadolu'nun batı ve güneybatısına karşı başarılı seferler düzenleyebilmiş ve Kuzey Suriye için Mısır'la mücadele edebilmiştir.

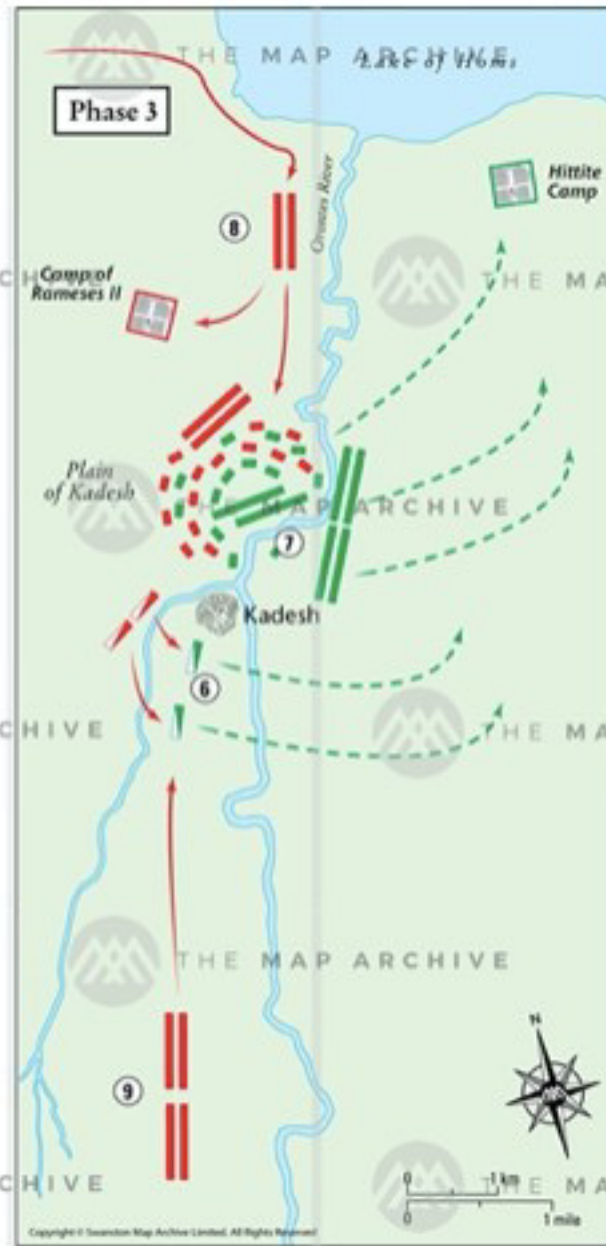
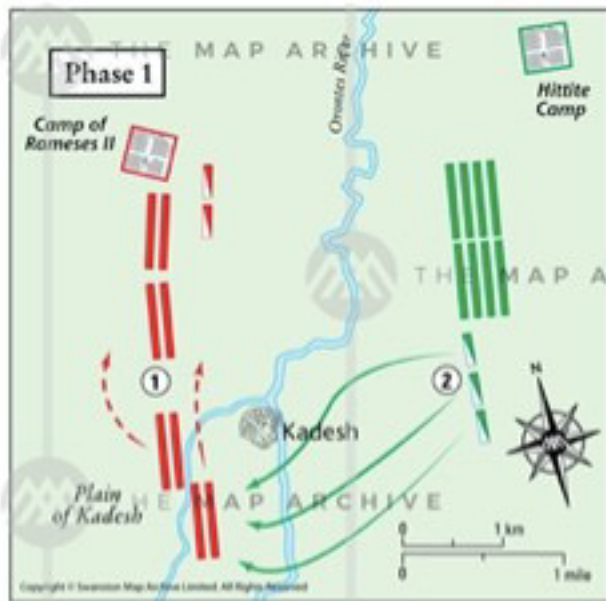
Bu esnada Mısır'da firavun Horemheb'in yerine veziri I. Ramses geçmiş ve 19.Hanedanlığı kurmuştur. İki yıl gibi kısa bir süre hüküm sürdükten sonra oğlu I. Seti, firavun olur. Hemen ardından Asya seferine çıkarak Lübnan'a ilerler. Amurru Ülkesi'ne bir hareket düzenler. Ardından Seti'nin oğlu II.Ramses Amurru kralı Benteşina'yı egemenliği altına alarak Mısır nüfus sahasını Ugarit'e kadar genişletir.

II. Muvatalli, Mısır tehdidinin farkındadır. Anlaşılan o ki Mısır'la girişilecek bir savaşın kaçınılmazlığını görmüş ve bu doğrultuda hazırlıklara girişmiştir. Ülkesindeki güvenliği sağlama aldıktan sonra çeşitli krallarla askeri anlaşmalar yapar. Örneğin Wilusa (Troya) kralı Alakşandu bunlardan biridir. Batı Anadolu'daki bir diğer Hitit vasalı olan Seha Nehri ülkesi kralı Masturi ile kız kardeşi Massanauzzi'yi evlendirir. Başkenti, Hattuşa'dan, yaklaşan savaşta askeri bir üs olarak kullanacağı Aşağı Ülke'deki Tarhuntaşşa'ya taşır. Bu kentin lokalizasyonu bilinmemektedir. Askeri bir sefer için başkentin değiştirilmesi, Hitit tarihinde ilk kez görülen bir uygulamadır. Bunun bir gerekçesi de Yukarı Ülke'yi yöneten ve gittikçe güçlenen III.Hattuşili'ye karşı alınan bir önlem olmalıdır. İmparatorluk sanki bölünmüş gibidir. Ve II. Ramses 5. egemenlik yılında ordusu ile Kadeş'e doğru ilerlemektedir.

Kadeş Savaşı

- Battle of Kadesh**
1275 BCE
- ① Egyptian corps of Amun and Re advance west of Kadesh
  - ② Hittite chariots dash to attack the corps of Re, south of Kadesh, dispersing them north
  - ③ The Hittite chariots continue to pursue the Egyptians
  - ④ Rameses leads a chariot attack around to the rear of the Hittite chariots
  - ⑤ A second Hittite attack approaches the Egyptians
  - ⑥ The Hittite chariots are slowly beaten back and retreat across the river
  - ⑦ The main Hittite force makes contact with the Egyptians
  - ⑧ The Ne'arin arrive from the north, strengthening the Egyptian's position
  - ⑨ Egyptian Phah corps arrive from the south, the increased opposing force compels the Hittites to retreat

MORE VIEWS

İlginçtir ki tarihin en ünlü savaşlarından biri olmasına rağmen bu olayla ilgili Hitit kaynakları yok denecek kadar azdır. Bu savaş iki belgede geçer. Birinde Hattuşili şöyle demektedir : *“Kardeşim Mısır’a sefere çıktığında, benim yeniden iskan ettiğim bölgelerden aldığım askerleri ve arabalı savaşçıları Mısır ülkesine, kardeşimin seferine götürdüm... Komuta bendeydi.”* IV. Tuthaliya’ya ait bir metinde ise savaşın nedeni olarak Amurru ülkesinin Hitit kralına olan yeminini bozması gösterilir ve Muvatalli’nin bu nedenle Mısır ordusuyla savaşıp zafer kazandığı anlatılır. Buna karşılık savaşla ilgili Mısır kaynakları son derece zengindir. Ramesseum, Karnak, Luksor, Abydos ve Ebu Simbel tapınaklarının duvarlarında Ramses’in zaferi ayrıntıları ve abartılarıyla birlikte anlatılır. Bu kaynaklara göre Hitit ordusunda bulunan Anadolu güçleri şunlardır : Kaşka, Maşa, Arzawa, Kizzuwatna, Lukka, Pitaşsa, Dardanaya, Karkışa. Suriye’den ise şu güçler vardır : Karkamış, Kadeş, Ugarit, Halpa, Alşe, Muşnatu, Nuhaşşe.

Hitit ordusu 3.500 savaş arabası ve 37.000’i piyade olmak üzere 47.500 askerden oluşuyordu.

Mısır ordusu ise dört tümen halinde organize olmuştu. Her biri 5.000 askerden oluşan bu tümenlerin adları şöyleydi : Amon, Re, Ptah ve Seth. Ayrıca firavunun kişisel muhafızları Şerdenler ve Na’arinlerden oluşan bir öncü grup ile Mısır güçleri yaklaşık 25.000 kişiyi buluyordu. Şüphesiz burada Ramses’in zaferini yüceltmek için Hitit ordusu ile ilgili sayılar abartılmış olmalıdır.

Ramses, bir ay süren bir yürüyüş sonucu Kumidi yakınlarına varmıştı. Asi nehri kıyısındaki Labui ormanına geldiğinde beraberinde muhafızları ve Amon tümeni bulunmaktaydı. Diğer üç tümeni, arkasında yaklaşık 50 km.lik bir hat üzerinde dizilmişti. Kuvvetlerini bu şekilde bölmesi büyük bir taktiksel hataydı. Buna bir de yanlış istihbarat eklenmişti. Olasılıkla Hitit casusu olan iki bedevi Ramses’e, Muvatalli’nin Halep’te beklediğini söylemişti. Oysa Hatti kralı Kadeş’teydi.

Firavun bu bilgiyle Kadeş'i kuşatmak için hızla ilerler ve kamp kurar. Bu arada yakalanan Hititli casuslardan ordunun asıl yerini öğrenir. Ama Muvatalli de boş durmaz. Mısır ordusuna yandan saldırır ve savaş arabalarıyla Re tümenini dağıtır. Amon tümeninde de panik baş gösterir.

Ptah tümeni ise tüm bu olanlardan haberi olmayacak kadar uzaktadır. Ramses batıya doğru geri çekilirken Hitit ordusundaki müttefik güçler yağmaya başlar ve disiplin bozulur. Amurru sahilinden gelen Na'arinlerin de katılmasıyla Ramses biraz nefes alır. Bu kez Hitit savaş arabaları, iki güç arasında kalmıştır. Savaşın seyri değişir.

Mısır kaynaklarının anlatımıyla Hititler Asi nehrine doğru sürülür. Muvatalli'nin iki oğlunun da aralarında olduğu 16 Hitit soylusu öldürülür. Halep prensi Asi'yi geçerken boğularak ölür. Hititli prensin yuttuğu suları çıkarmak için askerleri tarafından baş aşağı çevrilmesini betimleyen sahne Ramses tapınağı duvarlarında yer almaktadır.

Muvatalli, Ramses'ten merhamet ister ve barış teklif eder.

Mısır resmi tarihi olayı böyle anlatmakta ve zaferden söz etmekteyse de savaş sonrası manzara tam tersini göstermektedir. Elde edilen zafere rağmen Ramses, Kuzey Suriye'de hiçbir kazanım sağlayamaz. Kadeş Hititlerde kalır. Amurru yeniden Hitit vasalı olur. Hititler'e ettiği yemini bozan Bentešina' nın yerine Şapili getirilir. Savaş sonrası Kuzey Suriye'nin siyasi haritası Hitit zaferinin en büyük belgesidir. Gerisi Ramses'in anlattığı bir "avcı öyküsü"dür.

II. Muvatalli'nin bilinen iki oğlu vardır. Biri kendisinden sonra III. Murşili adıyla kral olan ve bir harem kadınından doğan Urhi-Teşup, diğeri de III. Hattuşili zamanında Tarhuntaşşa bölgesine vasal kral olarak atanan Kurunta'dır. Ulmi-Teşup isimli üçüncü bir oğlu olduğu önerilmişse de bu, Kurunta'nın Hurrice adıdır.

III.MURŞİLİ

III. MURŞİLİ
ve
DANUHEPA

Kral Urhiltișup (III. Murşili) ve Kraliçe Danuhepa'ya ait. Mühür Baskısı
M.Ö. 1272 - 1265

III. Murşili (Urhi-Teşup), tahta geçtiğinde ilk olarak başkenti tekrar Hattuşa'ya taşıdı. Ülkenin Yukarı ve Aşağı olarak fiili bölünmüşlüğüne son vermek istiyordu. Bununla da kalmayarak babasının Hattuşa'nın yöneticiliğine getirdiği ve amcası Hattuşili ile çok iyi dost olan Baş Yazıcı Mittannamuwa'yı görevden aldı.

Hattuşili bu duruma oldukça bozulmuş olmalıdır. Amca ve yeğen arasında bir iktidar mücadelesi yaşanmaktadır. İçerde bunlar olurken dış politika ile ilgili bilgiler pek yoktur.

Ancak IV.Tuthaliya dönemindeki bir belgeden, Urhi-Teşup'un Assur kralı ile mektuplaştığı ve dostluk kurduğunu öğreniyoruz. Ayrıca kız kardeşini batı Anadolu'daki Şeha Irmağı ülkesinin kralı ile evlendirdiğini biliyoruz. Urhi-Teşup daha sonra amcasının yönetiminde olan Hakmiş ve Nerik kentlerini ondan alır. Bundan sonra ipler kopar.

Hattuşili kendi deyimiyle “Artık dayanamaz ve ona isyan eder.” ve yeğenine şöyle seslenir :

“Bana karşı kavgayı başlattın. Ve sen büyük kralsın, senin bana bıraktığın tek kalede, yalnız ben kralım. Haydi! Bizim hakkımızda Şamuha kenti İştari ve Nerik kenti Fırtına Tanrısı karar versin.” Aslında Hattuşili en başından beri yeğeninin krallığına karşıydı, öyle ki ondan bahsederken hiçbir zaman krallık adı olan III.Murşili’yi kullanmamıştır. Yürüttüğü lobi çalışmaları sayesinde askeri gücünün yanında, pek çok soyluyu ve bir İştari rahibi olması nedeniyle de rahipler sınıfını arkasına almıştır. Kendi anlatımlarında iktidar hırsını hep tanrıların bir isteğiymiş gibi göstermiştir.

Nihayet Urhi-Teşup tutuklanır ve Nuhaşşe’ye gönderilir. Ancak buradan kaçacağı bilgisi alınınca “deniz yönüne” Alaşiya’ya (Kıbrıs) sürülür. Bundan sonra neler olduğunu Hattuşa arşivinde bulunan bir belgeden öğreniyoruz . II.Ramses’in Mira kralına gönderdiği bir mektubun kopyasıdır bu. Ve anlaşılana o ki Urhi-Teşup Kıbrıs’tan da Mısır’a kaçarak Ramses’e sığınmış ve iki devlet arasında yeni bir kriz yaratmıştır.

Muvatalli’yi babası Murşili’nin rüyasına gönderir ve şöyle der : “Yıllar, Hattuşili için kısadır, o sağlıklı değildir. Onu bana ver; o, benim rahibim olsun. O zaman sağlıklı olur.” Böylece, Samuha kentinin rahibi olarak atanır ve daima Samuha’nın ana tanrıçası İştari’nin (Hurricce adıyla Şauşga) hizmetkârı olur. Babası Murşili tanrı olduğunda (öldüğünde), kardeşi Muvatalli onu ordu komutanlığına getirir ve Yukarı Ülke’nin yönetimini kardeşine devreder. Bu dönemde Hattuşili pek çok askeri başarıya imza atmış, en önemlisi Hititlerin müzmin düşmanı Kaşkaları tamamen sindirmiş ve kutsal kent Nerik’i geri almıştır. Zaten en büyük oğluna da Nerikkaili adını vermiştir. Yukarıda da değindiğimiz üzere Kadeş Savaşı’nda da çok önemli bir görev üstlenmiştir.

Hattuşili, savaş sonrası Hatti ülkesine geri dönerken Lawazantiya kentine uğrar ve tanrıça İştari'nin rahibi Pentipşarri'nin kızı ile evlenir. Bu Hurri kızın adı Puduhepa'dır ve Hitit tarihinin en önemli kraliçesi olacaktır. Bu geri dönüş yolculuğunda Hattuşili, nedenini tam olarak bilemediğimiz bir şey daha yapar. Tarhuntaşşa'daki kardeşi Muvatalli'nin yanına giderek, tahttan indirilen Amurru kralı Benteşina'yı refakatine alır ve birlikte Hakmiş'e dönerler. Bu arada kendini, ve Puduhepa'yı Hakmiş kral ve kraliçesi ilan eder.

Muvatalli'nin ölümü ve Hattuşili'nin tahta çıkışı arasında geçen olayları Urhi-Teşup'tan söz ederken anlatmıştık.

“Prenstim, saray muhafızları komutanı oldum; saray muhafızları komutanı idim, Hakmiş kralı oldum; Hakmiş kralı idim, büyük kral oldum... Efendim Tanrıca İştari bana Hatti ülkesinin krallığını verdi, büyük kral oldum...”

III. HATTUŐILI

PUDUHEPA

Büyük Kral, III.Hattuşili'dir artık. Bu dönemde Ön Asya'nın politik haritası da değişmiştir. Assur devleti, Mitannilere son vermiş ve bu bölgede ağırlığını günden güne hissettirmeye başlamıştır. Böyle bir ortamda Hattuşili, Mısır, Assur ve Babil kralları ile karşılıklı mektuplaşarak ince bir diplomasi yürütmüş ve Hatti sınırlarını neredeyse hiç savaşmadan korumuştur. Çağdaşı olan krallar şunlardır :

Assur : I.Şulmanu-aşerid ve I.Tukulti-Ninurta

Babil : Kadashman-Turgu, Kadashman-Enlil II, Kudur-Enlil, Shagarakti-Shuriash

Mısır : II:Ramses

Hattuşili'nin ilk icraatlerinden biri, Amurru'nun başına yeniden Benteşina'yı getirmek olur. Kızı Gaşşulawi'yi Benteşina; oğlu Nerikkaili,'yi de Benteşina'nın kızı ile evlendirerek, geleneksel ittifak kardeşliğini sağlar.

Mısır-Hitit ilişkileri de Urhi-Teşup krizi sayılmazsa nötr bir durumdadır. Kadeş'ten sonra iki ülke ordusu bir daha karşı karşıya gelmez ama bir barış anlaşması da imzalanmış değildir. Bu anlaşma ancak Ramses'in 21.egemenlik yılında gerçekleşir.

Kadeş Anlaşması

Kadeş Savaşı'ndan tam 16 yıl sonra yapılan anlaşma zamanın diplomatik dili olan Akkadça ve Mısır dilinde yazılmıştır. Bir yüzünde Hattuşili, diğer yüzünde Puduhepa'nın mühür damgaları bulunan, gümüş bir tablet üzerine yazılarak Mısır'a gönderilen Akkadça kopya, bugüne değin bulunamamıştır. Metnin, Boğazköy'de bulunan, kil tablete yazılmış bir kopyası mevcuttur.

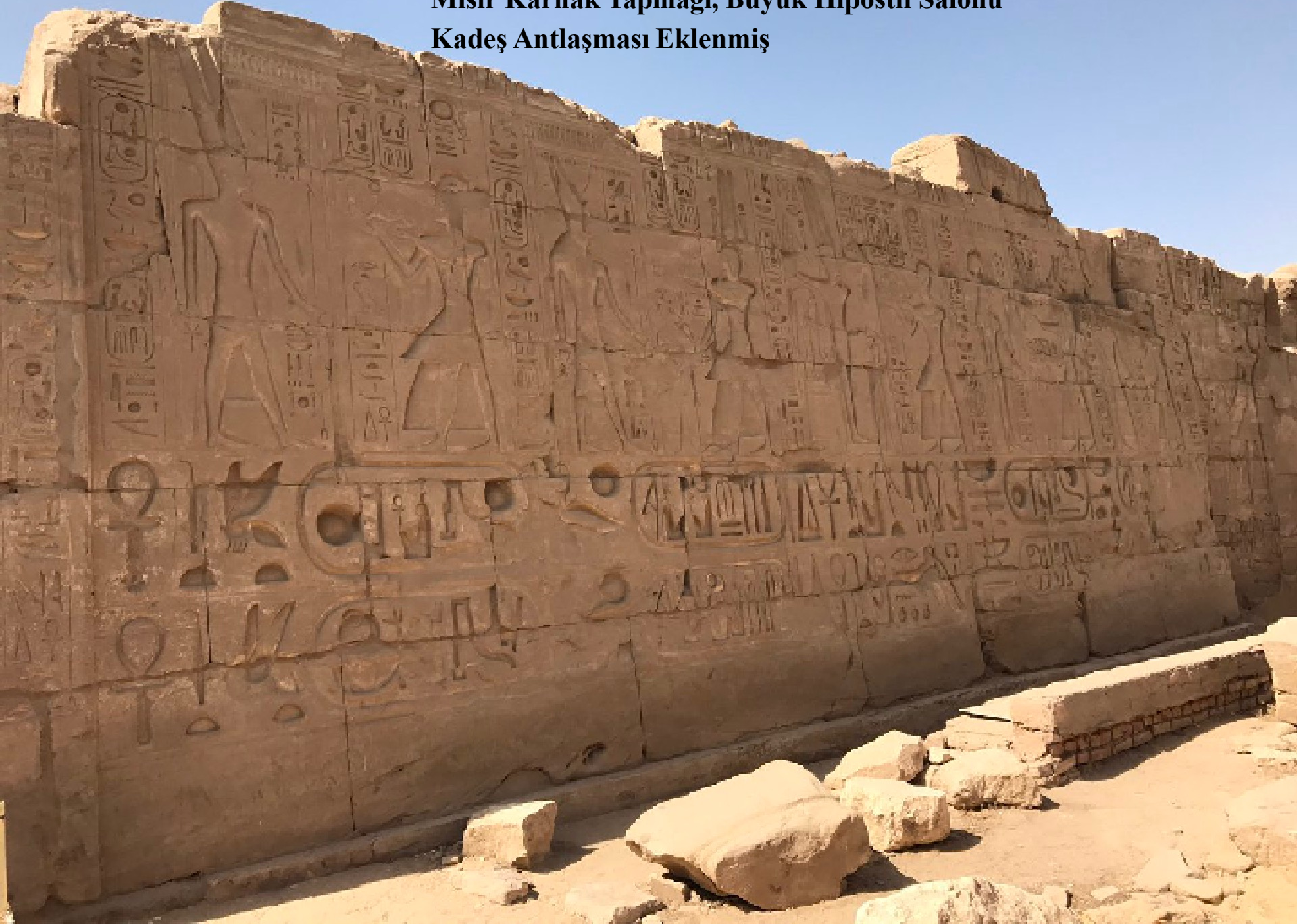

Anlaşma iki büyük devletin eşitliği temeline göre yapılmış olsa da Karnak Amon Tapınağı duvarlarına hiyerogliflerle işlenen Mısır dilindeki kopyada, Akkadça kopyadan farklı olarak, Ramses daha kazançlı ve üstün gösterilmiştir. Kadeş Anlaşması hatalı bir şekilde okullarımızda tarihin ilk yazılı anlaşması olarak öğretilmiştir. Oysa Hitit krallarının Kadeş'ten önce yaptıkları birçok anlaşmanın yazılı metinleri elimizde mevcuttur. Kadeş'in özelliği, karşılıklı eşitlik ilkesine göre o zamanki dünyanın, iki güçlü devleti arasında yapılmış ilk yazılı anlaşma olmasıdır.

Anlaşma, dönemin klasik yazım şemasına göre düzenlenmiştir. Başta taraf kralların ad ve ünvanları sıralanır. Daha sonra iki ülkenin o güne değin olan ilişkiler tarihi özetlenir. Ardından anlaşma şartları, savaş esirlerinin durumu belirlenir. Yemine tanıklık eden tanrıların listesi ve anlaşma şartlarına uymayan tarafın lanetlenmesiyle metin son bulur.

**Mısır Karnak Tapınağı, Büyük Hipostil Salonu
Kadeş Antlaşması Eklenmiş**

Kadeş Anlaşması ile Mısır ve Hitit kralları ve ayrıca onların çocukları kardeş sayılmış; iki ülke arasında güzel kardeşlik ve güzel barışın sonsuza kadar sürmesi dilenmiştir. İki kral da bir daha birbirlerine saldırmayacaklardır. Taraflardan birine düşman bir ülke saldırdığında diğeri yardım edecektir. Aynı şekilde ülke içinde çıkan bir isyana karşı da kardeş kraldan yardım istenebilecektir.

Kadeş Anlaşması amacına ulaşmış, Hitit ve Mısır devletleri arasındaki barış ve dostluk kalıcı olmuştur. Elbette ki bu anlaşma ve kardeşlik ittifakı bir evlilikle taçlanmıştır. III. Hattuşili'nin kızlarından biri II. Ramses'in eşi olmuştur. Bu prensesin Hititçe adı bilinmemekle birlikte Mısır'da Maathotneferure adını almış ve krali büyük eş derecesine sahip olmuştur. Ramses, sonraki yıllarda bir Hitit prensesini daha eş olarak almıştır.

M.Ö.13 yüzyıl Puduhepa dönemi mahkeme zabıtları bir “açlık yılı”ndan bahseder. Hitit destanlarında da açlıktan sözedilir. Bunların kronolojik bir sıralamasının yapılması mümkün olamamaktadır.

Hititlerin açlık yıllarında Nil deltasından ve Doğu Akdeniz’den tahıl aldıkları bilinmektedir.

Hitit Mısır barış anlaşmasından (M.Ö.1265) kısa bir süre sonra II.Ramses’in III.Hattuşili’ye gönderdiği bir mektup, gemilerle Hatti’ye yollanan tahıldan söz eder.

Ayrıca Kraliçe Puduhepa da kızının firavunla evlendirilmesi nedeniyle ona çeyiz olarak vereceği köleler, sığır ve koyunlara karşılık, Hatti ülkesinde tahıl bulunmadığı gerekçesini öne sürerek Mısır’dan buğday getirtmeye çalışmaktadır.

Ayrıca, Firavun Merneptah’ın (M.Ö.1224-1214) bir yazıtında M.Ö.1222 yılında, yani Hitit Kralı III.Arnuwanda zamanında Hatti ülkesindeki açlığa karşı Mısır’dan tahıl gönderildiği belirtilmektedir.

III.Hattuşili “tanrı olunca”, tahtın başına, Puduhepa’dan olan oğlu IV.Tuthaliya geçer.

IV. TUTHALYA

IV. Tuthaliya kral olmuştu ama aslında kurallara göre öncelik abisi Ulmi-Teşup'taydı. Ancak Hattuşili, çok önceden kararını vermiş ve Tuthaliya, geleceğin büyük kralı olarak, özel olarak yetiştirilmişti. Ulmi-Teşup'a da Tarhuntaşa krallığı verilmişti. Tuthaliya önce Nerik'in Fırtına Tanrısı ile Şamuha İştari'nin rahibi ve saray baş muhafızlığı görevlerine getirilmişti. Tuthaliya kral olduktan sonra, annesi Puduhepa, "tawananna" ünvanını korumuş ve kraliçelik yetkilerini kullanmaya devam etmiştir. Ve hatta bazı ferman ve belgelere tek başına mühür basmıştır. Bu Hitit tarihinde bir istisnadır.

Kadeş Anlaşması ile Mısır'la iyi ilişkiler kurulduktan sonra Hitit krallarının başlıca meselesi Assur tehdidi olmuştu. Bu devletten oldukça çekinen Hitit dış politikası, ilişkileri yumuşatma namına birçok hamle yapmıştır. Örneğin, I.Tukulti-Ninurta Assur tahtına çıktığında kutlama mesajı yollanmış ve iki ülkenin dostluğu vurgulanmıştır. Hitit kralı, Asur kralına artık bir babadan ve bir anadan (doğmuş) gibi olduklarını yazmakta ve şöyle demektedir : "O benim ülkeme gelse, ben onun ülkesine gitsem; birbirimizin ekmeğini yesek." Burada amaç, Assur ordusunu Hatti sınırlarından, diplomasi yoluyla uzakta tutmaktır.

Ancak bu strateji pek işe yaramaz. Assur güçleri Fırat kıyısındaki Hitit topraklarını yağmalar ve Hatti halkından 28 bin 800 kişiyi topraklarından sürer. Hititler buna karşılık arada güçlü bir tampon bölge yaratmak için vasal Amurru ve Ugarit krallıklarını yeniden organize eder. Bu arada bölgedeki bir diğer sadık güç de Karkamış Krallığı'dır. Şuppiluliuma, Karkamış'ı ele geçirdikten sonra buranın başına oğlu Şarrikuşuh'u (Piyasili) getirmişti. Şarrikuşuh'un hanedanı devam etmiştir ve bu dönemde torunu İni-Teşup, Karkamış kralıdır. Birçok belgede Tuthaliya'yla beraber İni-Teşup'un mührü de bulunmaktadır. *(Karkamış Krallığı, Assur Kralı II.Şarru-kin (II.Sargon) tarafından M.Ö.717'de yıkılana kadar bir Geç Hitit devleti olarak varlığını sürdürecektir.)*

Tuthaliya, Assur'a karşı askeri bir hareket yerine ekonomik ambargo uygulamayı seçer. Amurru kralına, Assur topraklarına tüccar göndermemesi buyrulur. Ayrıca olası bir savaşta asker ve savaş arabası desteği istenir. Ugarit kralına da limanını Assur'a kapaması söylenir. Ne var ki bu sırada oğluyla giriştiği iktidar savaşında I.Tukulti-Ninurta ölür ve Hititler rahat bir nefes alır. Ancak bu dönemde Gaşkalar ve Aşşuwa ülkesi ile yapılan savaşlar devleti yıpratır.

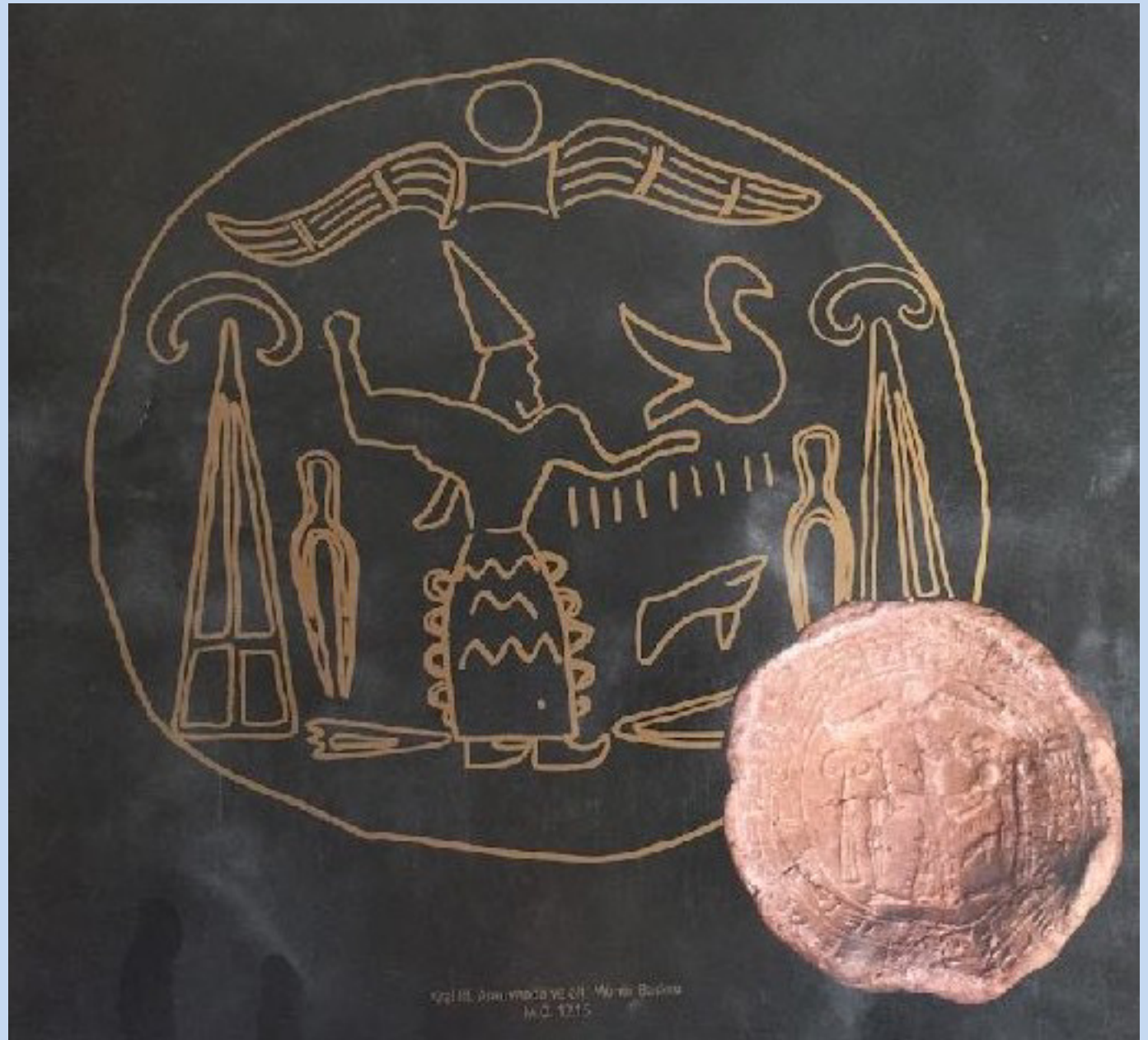
Tuthaliya'ya, en fazla sıkıntı veren durumların başında, yaşanan kuraklık ve bunun sonucu olarak kıtlık gelir. Hatti ülkesinin tamamında açlık tehlikesi baş göstermiştir. Hitit ekonomisi tarıma dayanıyordu ve başlıca besin kaynağı tahıllardı.

Yağmur yağdıran Fırtına Tanrısı Teşup'un baş tanrı olmasının başlıca nedeni bu tarımsal zorunluluktur. Hitit kralları, kuraklık tehdidini göz önüne alarak, tahılı depolamak için, Hattuşa'da dev yer altı siloları yaptırmışlardı. Bu siloların bile yetersiz kalması kuraklık ve kıtlığın büyük boyutlarını gözler önüne sermektedir. Tuthaliya için tek bir çare kalmıştır. O da dost Mısır'dan yardım istemek. Bu sırada Mısır'ın başında II.Ramses'tan sonra tahta çıkmış olan Banenre Merenptah vardır. Firavun bu olayı Karnak tapınağının duvarlarında şu sözlerle anlatır : *“Hatti ülkesini yaşatmak için, Asyalılara gemiler içinde tahıl gönderdim.”*

IV.Tuthaliya öldüğünde Hatti tahtında yeni bir iktidar kavgası başlar. Kurallara göre büyük kral olması gerekirken Hattuşili'nin Tarhuntaşşa kralı yaptığı II.Muvatalli'nin oğlu Ulmi-Teşup (Kurunta) yasal olarak hakkı olan taht için isyan eder ve yönetimi eline alır. Kral olduğunda zaten yaşlı olan Ulmi-Teşup beş yıl iktidarda kaldıktan sonra ölür.

Yerine kendi oğlu olmadığı için Tuthaliya'nın oğlu III.Arnwanda geçer.

III. Arnuvanda

Куп III. Арнуванда и Куп IV. Муна Вадра
M.O. 1215

III. Arnuwanda'nın iktidarını belgeleyen tek belge Boğazköy'de bulunan bir adet krallık mührüdür. Bildiğimiz kadarıyla yine Kaşkalarla savaşlar olmuştur.

Ayrıca Anadolu'ya göçen ve başlarında Mita adlı bir kişinin olduğunu öğrendiğimiz yeni bir ulusun varlığı da ortaya çıkmıştır. Bazı tarihçiler bu yeni ulusu, Frigler ile eşleştirmiştir. Anadolu'ya doğru bir uluslar göçünün başladığının ilk işaretlerinden biri olduğu yorumlanır.

Arnuwanda öldüğünde bir oğlu olmadığından başa kardeşi II. Suppiluliuma geçmiştir ki o, son Hitit kralıdır.

II.ŞUPPİLULIUMA

Ve Sonun Başlangıcı:

“... birdenbire devletler yıkılıp dağıldılar. Hiçbir ülke onların silahları karşısında dayanamadı: Hatti, Kizzuwatna, Karkamış, Arzawa, Alaşiya..” (III.Ramses)

Yaklaşık olarak M.Ö. 1200 yıllarında, Ön Asya’yı bir göç dalgası kaplar. Anadolu, Suriye ve Mısır, III.Ramses’in deyimiyle “ *denizden ve öküz arabalarıyla karadan gelen bu sürüler*” in istilasına uğrar. Bir tek Mısır direnebilir. Assur ve Babil daha uzakta olmaları nedeniyle bir yıkıma uğramaz. En büyük zararı Hitit devleti görür ve tam da bu dönemde pek beklenmedik bir şekilde Hattuşa tarih sahnesinden çekilir.

Deniz Kavimleri olarak adlandırılan bu grupların Hatti ülkesini istilası ile Hitit devletinin yıkılması arasında bir paralellik vardır. Ancak o devrin hatırı sayılır askeri güçlerinden birine sahip politik bir yapının birdenbire yıkılması pek olanaklı değildir. Elbette ki bu çöküşün bir başlangıç evresi vardır. Belki de Deniz Kavimleri bu süreci hızlandıran faktörlerden sadece bir tanesiydi.

Yukarıda değindiğimiz üzere Hititlerin son yılları kuraklık-kıtlık ve açlıkla mücadele ederek geçmişti. Bu halkın mutsuzluğu anlamına geliyordu. Birçok tabletten bu dönemde içerde ayaklanmaların çıktığını, ülkeye bir kargaşa ortamının hakim olduğunu öğreniyoruz. Ele geçen bir tablette şu sözler yazılıdır : “*Ona, efendime temiz kalple... hizmet ettim... Sonradan Hatti halkı (başka) zorluklar çıkardıklarında, seni hiç ortada bırakmadım... Hatti halkı ona (krala) karşı günah işlediklerinde, ben (yine) sadık kaldım.*” Bu sözlerde bir halk isyanının belirtileri açıkça görülmektedir. Ayrıca saray içinde de bir takım hareketler olmuş ve taht kavgaları baş göstermiştir.

Dışarıda ise, Assur yeniden bir güçlenme ivmesi kazanmış, Suriye üzerindeki kontrolünü arttırmıştı. Bu arada denizden gelen uluslar Hatti ülkesinde savaşarak ilerlemekteydi. Hitit müttefikleri olan Karkamış kralı Talmi-Teşup ile Ugarit kralı Ammurapi arasındaki bir mektuplaşmadan Ugarit donanmasının Lukka (Likya, güney-batı Anadolu) kıyılarına gönderildiğini öğreniyoruz. Ne var ki Alaşiya (Kıbrıs) istilacılarca ele geçirilir. Kısa bir süre sonra da Hitit devleti yıkılır.

Anadolu'nun bir çok yerindeki arkeolojik kazılarda, bu döneme ait tabakalarda yıkıntı ve yangın izleri açıkça görülmektedir. İlginçtir ki Troya Savaşı da bu döneme tarihlenir. Bazı kaynaklarda Hattuşa'yı yakıp yıkanların Frigler olduğu (?) bilgisi verilmektedir. Belki de Kaşka kabileleri de bu fırsatı kaçırmamış ve yağma hareketine katılmışlardı !.

Hitit İmparatorluğu'nun devlet yapısı yıkılmıştır ama yarattığı uygarlık bir anda son bulmaz. Kuzey Suriye'ye ve Anadolu'nun güney-doğusuna çekilen Hititler, burada Geç Hititler olarak adlandırılan kent devletleri halinde örgütlenirler. Bunların başlıcaları : Karkamış, Tarhuntaşşa, Melid (Malatya), Kummuhu (Adıyaman), Patin (Antakya), Gurgum (Maraş), Sam'al krallıklarıdır. Bu devletler, Hitit kültürünü, M.Ö. 7. Yüzyıla kadar devam ettirmişlerdir. Tevrat'ın Hetoğulları diye söz ettiği ulus, işte bu Geç Hititlerdir. Son çalışmalarda Karkamış'ta Hitit hanedanının devam ettiğini anlıyoruz.

HİTİLER'DE KRAL VE SARAY

İlk Hitit kralı Hattuşili ile Anadolu'ya yeni bir yönetim sistemi gelmişti. Daha önce yerel krallar ve saraylarında yönetsel hiyerarşik yapılanmayı görüyoruz. Bu konu için en güzel örnek Kültepe Kaniş sarayıdır. Karum çağında saraya bağı daha güçsüz bölgelerin veya kentlerden söz edilmektedir. Kullanılan ifade ilginçtir: Senin köpeğin, benim köpeğim ! (Mama Kralı mektubu). Güçlü ve ticaret ağına taraf kralın ekonomik ve bölgesel kontrolü elde tutma çabası ön plandadır. Karum çağının son yıllarından itibaren iki Kuşşara kralının merkezi yönetim sağlama ve tek merkezli bir krallığı geçiş çabalarını görüyoruz. I. Hattuşili'ye kadar resim olarak Hitit krallığı kavramını kullanmamakla birlikte Pithana ve Anitta'nın ilk Hitit yayılım sürecini başlattıklarını söyleyebiliriz. Daha sonra II. Labarna ve I. Hattuşili yeni bir sistem ve yönetim yaklaşımı ile Hitit Krallığını kurmuştur. Söz konusu ilk iki yerle kralın merkezi bir yönetim arayışları, kontrolü Anadolu'da geniş bir alanda sağlama çabalarının ardından daha güçlü bir çözüm olarak merkezi devlet yönetimi gelmiştir. I. Hattuşili ile Hitit Kralı ve Hitit Sarayı kavramlarını başlatıyoruz. Hitit kralları Tabarna, kraliçeleri ise Tawananna ünvanını taşırlardı. Tabarna ünvanlı krallar daha sonra "güneşim" ünvanı almışlar, IV. Tuthaliya zamanında ise "evrenin kralı" ünvanı kullanmışlardır. Hitit kralı öldüğünde tanrı olur. Hitit kralı yaşarken tüm ülkenin sahibidir. Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak ülkeyi idare eder. En büyük rahip, başkomutan, baş yargıçtır. Kralın sözü demirdendir; onu kesen ölür. Gerçekte Hititlerde ölüm cezasına çok sık rastlanmaz ancak dini kurallara yerine getirmeme, krala karşı çıkmanın cezası ölümdür. Kral yönetimde yalnız değildir. Kraliçe devamlı yanında ve söz sahibi olarak da gözükse mutlak egemenlik kralındır.

Sistemde Pankuş isimli bir ihtiyarlar kururlu ya da bir danışma kurulu görüyoruz. Kralın bile bu meclisin önüne çıkarılması yükümlülüğü olmakla beraber bunun ve diğer yetkilerin kullanıldığına dair kanıt yoktur. Bu meclis, Hitit kralı I.Hattuşili ve Telepinu zamanında etkisini yitirmiştir. Eski Hitit çağına ait ve kraldan yapması istenenleri açıklayan bir metin dönemin ideal sosyal devlet anlayışı için önemlidir: “Onların eline ekmek ver; hasta olana yardım et, ona ekmek ve su ver. Sıcaktan bunalmışsa onu serine, soğuktan üşümüşse onu sığağa götür... Aç olana ekmek, (hastaya) merhem, çıplağa giysi ver!”

İlk kral I.Hattuşili ve son kral II.Şuppiluliuma ile beraber 25’in üzerinde Hitit kralı hüküm sürmüştür. M.Ö.1500’lerden sonra Hitit devlet sisteminde önemli değişiklikler olmuş; kralın yetkileri artmış, mutlak bir güç haline gelmiş ve “panku” kaldırılmıştır. Yakındoğu’da bir güç olan Hitit devleti kendisine bağlı krallıklar ve kendisine eşit ülkelerle antlaşmalar yapmıştır. Dünyanın ilk uluslar arası antlaşması Mısır kralı II.Ramses ile Hitit kralı III. Hattuşili arasında imzalanan “Kadeş Antlaşması”dır. Bu antlaşma iki büyük kral tarafından imzalanmış, altın tabletlere yazılmış, Mısır’da tapınak duvarlarına işlenmiştir.

Kraliçelik müessesesi Hattiler'den olduğu gibi alınmıştır. Kraliçenin kral eşi olarak taşıdığı egemen gücünü, kralın ölümünden sonra devam ettirmiştir. Bu özellik tüm Hitit kraliçelerinde olmasa da birkaç hatırı sayılır örnek mevcuttur. Bunlardan III.Hattuşili'nin karısı Puduhepa'nın ayrı bir yeri vardır. Kralla birlikte ülkesini yönetmiş, kralın ölümünden sonra oğlu Tuthalya ile yönetimi devam ettirmiştir. III. Hattuşili döneminde kraliçenin Mısır Firavunu II. Ramses ve onun eşi ile yazıştığını biliyoruz.

Kraliçe, kralla birlikte dini törenlere katılırdı. Aile ferdi Hitit prensleri askeri seferlere katılırlar, devlet idaresini öğrenirler, başrahip olarak da atanırlardı. Ayrıca prensler, kraliyet ailesine mensup olanlar birlikte valiliklerde ve yüksek memuriyetlerde de yer almışlardır. Üst düzey ileri gelenler krala sadakat yemini ile bağlıydılar ve verdikleri hizmetlerin karşılığında kendilerine toprak bağışlanmıştı.

Hitit sarayında çok sayıda devlet görevlisi ve bürokrat mevcuttur. Metinlerde 600 civarında bürokrat ismi geçmektedir.

Hititler geniş topraklar üzerinde egemenlik sağlamışlar ve kontrolü yürütmek bazen güç olmuştur. Ele geçirilen toprakların kontrolü önceleri kral ailesi üyelerine verilmiştir. Sonraları Hitit etki alanının genişlemesine bağlı olarak soylu ailelerden gelen kumandanlara ve valilere verilmeye başlanmıştır.

Antlaşmada amaçlanan sonsuz barıştır. Ve amaçlanan barış Hitit krallığının sonuna kadar sürmüştür. Günümüz yorumuyla ele alırsak: Dönemin iki emperyalist gücü Yakındoğu'nun veya o zamana göre dünyanın kontrolünü sağlamıştır. Bu antlaşmanın kopyası günümüzde Birleşmiş Milletler Merkezinde toplantı salonunun girişinde duvara asılıdır.

Köklü bir sistemle ülkeyi yöneten ve komşu devletlerle antlaşmalar yapan Hititlerde kentçilik nasıldı ve kentlerini nerelerde nasıl kurmuşlardı? Nasıl bir sanata sahiplerdi nasıl yaşarlardı? gibi sorulara arkeolojik kazılar cevap vermektedir:

Bu sorulara cevap bulmak ve Hitit dünyasını tanıyarak tanımlamak için I. Hattuşili'nin kurduğu ilk başkent Boğazköy'den başlayabiliriz. Çorum İli Boğazkale İlçesi'ndeki Boğazköy/Hattuşa'yı Anadolu'nun ilk merkezi devletin yönetim kenti olarak tanımlayabiliyoruz. Hattuşa, daha önceki Hattuş M.Ö. III. bin yılın güçlü bir Hatti yerel yönetim merkezidir.

Burası Stratejik konumu ile batıya, doğuya ve güneye giden güzergahlara hakim bir noktadır. İlk önce Hatti sonra bir Karum Çağı ekonomik güç merkezi olan Hattuş, öncü kral Anitta tarafından kapatılsa ve lanetlense de söz konusu nitelikleri Hattuşili tarafından yadsınamamıştır. Çünkü kurulacak bir merkezi krallık için en uygun konumdadır. Ayrıca güçlü bir Hatti geçmişi olan kentin başkent yapılması da anlamlıdır.

Bugün Boğazköy'e baktığımızda Hitit arkeolojisinin ve dünyasının birçok özelliğini görebiliriz. Bu bağlamda Boğazköy üzerinden Hitit sanatını, mimarisini ve kültürel özelliklerini inceleyebiliriz.